

EGY ANEKDOTAKÖR TANULSÁGAI

/Bagi-históriák és rokonaik/

/I. közlemény/

FERENCZI IMRE

"Amde illy könnyelműen nem szabad az embernek munkáját megítélni: hiszen magatok is mondtátok, hogy nem ruha teszi az embert..."

/RABELAIS: *Gargantua és Pantagruel*/

I.

*Bagi József*ről /MIKSZÁTH/ vagy *János*ról /TÓTH BÉLA/ már MIKSZÁTH azt írta, hogy "Bagi uramról és Nagy Mihályról egész adomakör van..."¹ Nagy írónk megörökítette a híres aranyparaszt egyik gavallér cselekedetét: csak úgy kedvtelésből fél akó kávéfőzetet magának a vendéglőben. Megírta a Csongrád megyei főnök ebédjén esett ominózus históriát is. A vármegye vezetője meghagyta, hogy csak frakkba öltözött urakat engedhetnek be a nála rendezett vendégségre. Birtokai alapján Bagi uram az elsők között szerepelt a meghívandók listáján. A dúsgazdag parasztnábob a hagyományos kék ünneplő ruhájában jelent meg: piros olajoskendő a nadrágellenzőbe húzva, úgyhogy a két vége kicsüngjön ünnepiesen. A hitetlenkedő komornyik nem engedte be, s ettől az igyekezetétől a bugyellárisból felmutatott meghívólevél sem térítette el. Megjelenés csak frakkban lehetséges - mondta. Bagi uram dühösen eltávozott, szabóhoz sietett, ahol annak rendje és módja szerint frakkba öltöztették. De bosszút állt az ebédnél. Evés közben nagy robajjal letette a kanalát, úgy hogy mindenki fölfigyelt. Ekkor fölemelte a vadonatúj frakk jobb szár-

nyát, és belemártogatta a levesbe. Mindenki megrökönyödött. Talán megbolondult? A csodálkozó kérdésekre Bagi szelíden és nyugodtan így válaszolt: "Hát a frakkomat kínálom ..., mert úgy tapasztalom, hogy nem én, de ő nagyon ebédre hívta." A megyefőnök elérte a dolgot, s máskor szívesen látta Bagi uramat ködmönben is.

Így foglalható össze MIKSZATH elbeszélése.²

Ki is volt valójában *Bagi József*? Tudjuk róla, hogy ősei eredendően nemesek voltak. Kurucpárti magatartásuk miatt vesztették el vagyonukat a Rákóczi-szabadságharc leverése után. A jobbágy sorba került család régi fényét Bagi uram szerezte vissza. Birtokossá emelkedése mellett nevezetes volt arról, hogy egész életében egyszerű kék abaposztó ruhát viselt. A hagyományos mándlit meg a varjúkalapot a világért sem cserélte volna fel urasabbra. Szintúgy ismert volt hazafias magatartása. Az 1848/49-es szabadságharc idején Csongrád város tiszteletnek örvendő bírójává, aki ebben a tisztségben sok borsot tört az osztrákok orra alá.³

Mindez bőven elegendő volt ahhoz, hogy neve szárnyra keljen, hogy különböző históriák szereplőjévé váljon. Éppen ez keltette föl MIKSZATH érdeklődését: BERCELIK ÁRPÁDdal személyesen is fölkereste a Csongrádon élő öreg nábobot. Bagi uram önérzetesen tiltakozott az ellen, hogy "egy bizonyos Mikszáth" őt "frakkba öltöztette". Úgyannyira szívére vette a dolgot, hogy helyreigazító levelet küldött a szájra vett históriát közlő Pesti Hirlapnak. Önérzetesen így érvelt: "Ne írjanak rólam olyan bolondságokat, rá nem szolgáltam én azokra."⁴

Méltatlan "meghurcolását" MIKSZATH jóvátette: Bagi uram halálakor szép nekrológot írt róla a Pesti Hirlapban. A *pógrófi gróf* hírének javát szolgáltatta ez is. Személye a kor egyik jellemző társadalmi típusát testesítette meg. Mikszáth jól ismerte a Bagihoz hasonlatos urakat. A *Tövviskes látogatóban* c. elbeszéléséből idézem a következőket: "Mint Bagi uramat Csongrádon, olyan nimbusz övezte Tövviskest a mi vidékünkön.

Fiatal korában kupeckedéssel nagy vagyont szerzett, de a mellett megtartotta egyszerű életmódját. Télen künn az istállóban hált a jószág mellett, nyáron az udvaron, maga fogta az ekét a béresei élén, s vágta ki a rendet kaszáláskor, míg göthös nem lett és köhécselő." ⁵

Nagy írónk a parasztnábobok alakjának a megörökítésével is a kor nagy krónikásának bizonyult. A Bagi-históriák már ebben az időben népszerűségnek örvendtek. JÓKAI élclapja, az *Ustökös* már 1865-ben megírta a híres ökörvásárlás esetét. A kecskeméti árverésen *Bagi* egész gulyát vett meg. Rongyos tárcájából ropogós bankókkal, ezresekkel fizetett. ⁶

JÓKAI három nevezetes történetet örökített meg a nép számára került alföldi parasztgrófról. Az egyikben elmeséli, hogy a fáma szerint *Bagi* kétszázezer forint al rántotta ki a bajból egykori földesurát. A másik érdekes históriából kiderül, hogy saját pusztáján passust követeltek tőle a zsandárok. Hiába háborgott, nem hittek neki. A szegedi börtönbe került, ahol közmunkára fogták. Az egyik hivatalbeli szolga, egykori bérese ismert rá, s így kiszabadult. A harmadik történet az előbb említett híres gulyavásárlás, amely Kecskeméten vagy Körösön játszódott le. ⁷

A két nagy klasszikusunkon kívül a kortárs íróknak és zszurnalisztáknak szintén kedvelt forrása volt a *Bagi* állítólagos kalandjaiból és tetteiből kikerekített história. Emellett az anekdotagyűjtemények sem feledkeztek meg népszerűségéről, így pl. TÓTH BÉLA nagy gyűjteménye. ⁸

Minden arra vallott, hogy ízig-vérig magyar hagyomány indult el a halhatatlanság felé. A filológia módosította ezt a fölfogást. A *frakketetés /ruhaetetés/* mulatságos esetéről mindenesetre kiderült, hogy jóval régebről és messze földön elterjedt anekdota népszerűsödött nálunk, kiváltképpen Mikszáth jóvoltából. A kapcsolat földerítésében BEKE ÖDÖN dolgozata tekinthető kezdeménynek. KUNOS IGNÁC közlése ⁹ nyomán rámutatott a szegedi megyefőnöknél történt ebéd és a Naszreddin hodzsa tréfája közötti hasonlóságra. Arra a következtetésre jutott, hogy MIKSZÁTH valahol olvasta a ruhaetetés históriáját, tehát irodalmi forrásból merítette; ezzel meg-

döntöttnek vehető az anekdota eredetiségének a hiedelme.¹⁰ Az idevágó forrásanyag alapos föltárása GYÖRGY LAJOS érdeme. A Keleten keresendő és a középkori európai párhuzamok mellett hazai példák is föllelhetők. Kimutatta előfordulását KALDI GYÖRGYNél /1631/, ILLEI JANOSnál /1790/ és - némileg eltérő változatban - SZENCZI MOLNÁR ALBERTnél /1630/.¹¹

Joggal föltételezhető, hogy fordítói átvétel indította útjára e híres példázatot, amely a folklórban is gyökeret vert. Okulásra szánták, s ez a jellege a szájhagyományban szintűgy megmaradt. MIKSZATH idejében, a kapitalizálódó Magyarországon anekdotánk új reneszánsza figyelhető meg. Kedvelt témája lesz a néphumornak. Az irodalom és folklór kölcsönhatásában növekedik népszerűsége. Ezt bizonyítják a korabeli adomagyűjtemények, élclapok,¹² amelyeknek vitathatatlan érdeme volt a frakketetés történetének elterjedésében is. GYÖRGY LAJOS már 1932-ben feltárta eurázsiai /ókori és középkori/ párhuzamait,¹³ mintegy aláhúzni kívánta vele a MIKSZATH forrásairól írott tanulmányának záró sorait: "Bagi uramtól a frakketetés anekdotája többé már el nem választható. Az egyszerű alföldi magyar paraszt Mikszáth művészetével olyan nevezetes társaságban lett halhatatlanná, ahol a görög Homeros, a francia Petrus Abelardus, az olasz Dante ... híres neveinek tekintélyi érveire támaszkodik az évezredek óta ide-oda kóborló anekdota."¹⁴

Közleményünk azt kívánja bemutatni, hogy ez a halhatatlanság mind a szépirodalomban, mind a folklórban több más és talán újabb hiedelemben és históriában kapott bizonyosságot. Láttuk, hogy már JÓKAI megörökítette *Bagi* három nevezetes cselekedetét. Máiig tudnak róla, bár kétségtelen, hogy MIKSZATH története, a frakketetés maradt a legnépszerűbb. Kissé módosult, mert inkább *frakkitatás* lett belőle. A szájhagyomány MIKSZATHnak azt a lényeges megállapítását is igazolja, hogy *Bagi*hoz hasonló nevezetes emberek az ország más vidékén szintén akadtak, akik mulatságos és okulásra méltó viselkedéssel érdemelték ki hírnevüket. Tágabb körben fölismerhető egy-egy történet hasonló variánsainak helyi színezése: eltérő eseményhely, változó név /olykor névtelenség/, a tanulság /poen/ más-más akcentusa. Éppúgy tanulságos megfigyelni az elbeszél-

lőkedv és tehetség alapján született variánsok különbségét, minőségi eltérését. Elsősorban folkloristát érdeklő problémák ezek. Másrészt az is igaz, hogy e humoros és példázatos történetekben mélyebb emberi tanulságok rejlenek. Minél célzatosabbak vagy élcelődőbbek, annál jobban telibetalálnak. A letűnt korszak emberi gyarlóságait számlálják elő, de egy kicsit a horatiusi mondásnak is megfelelnek: *de te fabula narratur*. Válaszolhatnánk, hogy akinek nem inge, ne vegye magára.

Legfőbb indokul említhetnénk, hogy folklór szakirodalmunknak sok a törlészteleni valója az anekdota műfaji vizsgálatában kirívóan sok adósságából.¹⁵ Igazán szólva az egyszerűnek látszó, de nagyon nehéz kérdés irányába vonzott és vonz bennünket a gyűjtői szolgálat kötelessége: mi a népi elbeszélés, mi az eleven folklór titka? Útjaink során a múltra emlékező pásztorok, volt uradalmi cselédek terelték figyelmünket *Bagi* alakjára, és lassan vizsgálendő téma lett belőle. S ha most - csak töredékrészben - földidézzük a derűvel és melegséggel, vagy akár csak fukar szavakkal emlékezők történetét, messzemenően igazolódhatnak GYÖRGY LAJOS megállapításai. Az anekdotáról írott összefoglaló tanulmányának következő soraira gondolunk: "A leírt és kinyomtatott darabokon kívül gondolnunk kell az élőszóban kóborló, szájról-szájra szálló s nagyrészt lejegyzésre sem kerülő anekdotákra. Igazán csak ezek elevenek és mozgékonyak."¹⁶

Kedvezőnek mondhatjuk, hogy a Bagi-históriák lejegyzése régebben kezdődött, több mint száz esztendeje. SZŰCS SANDOR¹⁷ és mások¹⁸ gyűjtése és közlése pedig újabb emberöltők után is gazdagítani tudta e hagyománykör ismeretét. Gyűjtésünkben ösztönzőleg hatottak, miközben arra inspiráltak, hogy nagyobb területen kövessük a szerteágazó nyomokat. Vezéreszmének elfogadtuk azt, ami MIKSZATHot megragadta. A folklór a társadalomrajz fontos forrása, ugyanakkor eszköze lehet az írói stílus kialakításának, s avatott kezekben a realista ábrázolásmódnak. Konkrétan a *Bagi*ről keringő hagyománynak ebben az értelemben is akadt későbbi pártfogója. DARVAS JÓZSEF *Harangos kút* c. nagyobb elbeszélésére gondolunk,¹⁹ írásának arra a részére, ahol a Várday földbirtokos társaságában beszélgető urak földidéznek szentesi Baginak, a mezítlábas nábobnak a meggazdagodásáról szállongó hiedelmeket. Erre Bagi uram

váratlan megjelenése adott okot, a földvétele lehetősége iránti érdeklődése. Megjelenik, de invitálásra sem ül asztalukhoz. Elhárítja a meghívást, és szerényen elhúzódik. Az urak találgatják, hogy vajon honnan sejtette meg Bagi a földeladás szándékát. Töprengésükben igen lényeges az az utalás, hogy a föld másik /paraszti/ népe az ő legfőbb informátora. Közöttük forgolódik, mindent meghall, ill. megtud tőlük.²⁰

Egészében véve a folklórban összeálló képnek is ez az egyik jellemző vonása. A földtelenek, nincstelenek leghőbb vágyát sikerült megvalósítani Bagi uramnak, s mégis puritán maradt. Az elbeszélők mindkét mozzanatot eltúlozzák, de észrevehetően nemcsak a Bagi iránt érzett csodálat jutott ebben kifejezésre, hanem az a nagy lehetőség is, hogy akadt egy ember, aki szócsőnek alkalmas az élet fonákságainak a leleplezésében. Akár szelíden, akár éles csattanóval humorizáltak vagy példálóztak vele, az igazságérzetet táplálták. A nevetés feszültséget old, a nevetségesség pedig jobban árt, mint a káröröm. Ehhez a folklór sajátos elbeszélő típusa, az anekdota volt a keresetlen minta, bár az alábbi példákából is kitetszik, hogy ez a műfaji terminológia a valóságban nem olyan egyértelmű.

II.

A határainkon kívül élő kárpátaljai, délen a bánáti, bácskai, baranyai, drávaszögi és szlavóniai magyarságot is beleértve 1968-1974 között gyűjtöttünk adatokat *Bagiról* a Nagyalföldön. Táji megoszlás a következő:

Bács-Kiskunban 9 helység 23 adatközlője 86 történetet mondott el. Békés megyében 14 községből 40 informátor 90 adatát vehetjük számításba. Csongrád területén 21 gyűjtőpont 42 idős embere 95 változatban gazdagította a *Bagi*-históriák sorát. Szolnok megyében 13 község 36 adatközlője szintén 85 variánsban bizonyította e hagyomány elterjedtségét. Pest megyei 10 történetünk 3 helység 4 informátorától származik.

Nógrádban 2 faluban 3 idős földműves egy-egy besorolható változatot beszélt el. Hajdú-Biharban 4 helyen kerültek szóba anekdotahősök, de ők más típusú históriák révén váltak emlékezetessé. Szabolcs-Szatmár délnyugati részén /3 községben/ név szerint nem említették *Bagit*, hanem *egy gazdag ember* vendéglői esetét hozták szóba. A hangszalagra vett itteni 3 elbeszélés Bagi uram kávéházi kellemetlenségével egyezik. Kárpátalján 3 magyar nemzetiségű községben találkoztam egy-egy idős emberrel, aki a szabolcs-szatmári történetekke' rokonítható 5 anekdotával gyarapította repertoárunkat, csakhogy itt meg *Kende Zsigát* /báró Kende Zsigmondot/ állították középpontba. A jugoszláviai magyarok körében, a bánáti részen 8 magyar /résztint vegyesajkú/ nemzetiségű helységről 12 adatközlő 18 variánsban emlékezett meg *Bagiról*. A bácskai részen egy helyen - közvetve több pontról - hallottunk a kávéházi ruhaetetésről. Szereplője szintén *Bagi*. Szintén Jugoszláviában Baranya és Drávaszög/ 4 község 10 adatközlőjének 11 változatát rögzíthettük. Még délebbre, a szlavóniai Kórógyon ugyancsak főlemlítették a parasztos ruhája miatt mostoha bánásmódban részesülő atyafi városi esetét, de a környék egyik dúsgazdag emberére vonatkoztatták.

Gyűjtőpontok:

Helységek megyék és tájak szerint:

Bács-Kiskun m.

1. Alpár
2. Kisfái
3. Kiskunfélegyháza
4. Kiskunmajsa
5. Lajosmizse
6. Lakitelek
7. Nyárlőrinc
8. Tiszakécske
9. Tiszaújfalu

Békés m.

1. Békésszentandrás
2. Csanádapáca
3. Dombegyháza
4. Endrőd
5. Gyoma
6. Kaszaper
7. Kevermes
8. Kunágota
9. Mezőgyeháza
10. Mezőkovácsháza

11. Nagyszénás
12. Orosháza
13. Szarvas
14. Tótkomlós

Csongrád m.

1. Algyő
2. Baks
3. Balástya
4. Csanádpalota
5. Csanytelek
6. Csongrád
7. Felgyő
8. Ferencszállás
9. Hódmezővásárhely
10. Kistelek
11. Kiszombor
12. Kiskundorozsma
13. Maroslele
14. Mindszent
15. Nagymágocs
16. Óföldreák
17. Pitvaros
18. Szegvár
19. Szentmihálytelek /Szeged/
20. Tömörkény
21. Üllés:

Hajdú-Bihar m.

1. Bagamér
2. Balmazújváros
3. Debrecen
4. Hajdúböszörmény
5. Nagykereki

Nógrád m.

1. Romhány
2. Szátok

Pest m.

1. Kocsér
2. Nagykőrös
3. Törtel

Szabolcs-Szatmár m.

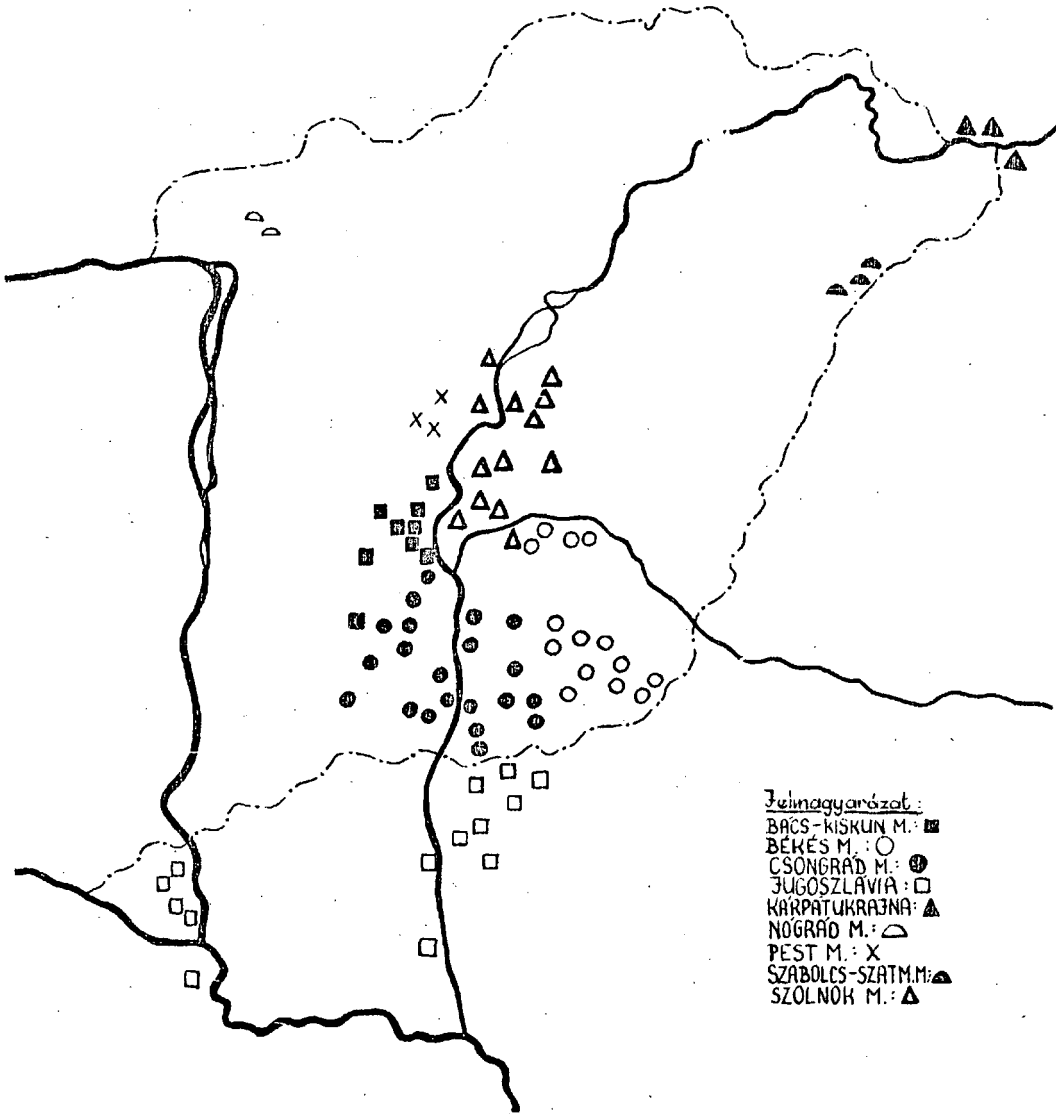
1. Aporliget /Bátorliget/
2. Nyírbéltek
3. Önböly

Szolnok m.

1. Baghy-major
2. Cibakháza
3. Cserkeszlő
4. Kengyel
5. Kunszentmárton
6. Mezőtúr
7. Rákóczi falva
8. Szolnok
9. Tiszaföldvár
10. Tiszajenő-Vezsény
11. Tizsakürt
12. Tiszaug
13. Törökszentmiklós

Gyűjtőpontok

J u g o s z l á v i a

Bánát

1. Cerna Bara /Crna Bara/
2. Csóka /Čoka/
3. Jázova /Jazovo/
4. Keresztúr /Krstur/
5. Rábé /Rabe/
6. Szaján /Sajan/
7. Verbica /Vrbica, volt
Egyházaskér/
8. Zenta /Senta/

Bácska

1. Óbecse /Bečej/

Baranya és Drávaszög

1. Csuzsa /Suza/
2. Karancs /Karanac/
3. Laskó /Lug/
4. Kopács /Kopačevo/

Szlavónia

1. Kórógy /Korog/

K á r p á t a l j a /Kárpátukrajna/

1. Péterfalva /Petrovo/
2. Tiszabökény /Bobovo/
3. Vári /Vári/

Túlnyomó többségben kifejezetten *Bagi* személye áll előtérben. Az adatok, az elbeszélések variánsai alapján megállapítható, hogy legszívesebben Bács-Kiskun, Csongrád, Békés és Pest megye területén őrződött meg hagyományunk. Hasonlónak mutatkozik a jugoszláviai Bánát hozzánk közelebb eső része. A fölvázolt elterjedési kört bizonyára tovább lehetne szélesíteni, különösen a *ruhaetetés* ominózus históriáját illetőleg. Ez a motívum, valamint a *kutya révén megtalált kincs* tipikus vándorhagyománynak tekinthető. Az utóbbi történet azonban sajátos relációban áll a változatokat összekapcsoló személlyel, tí. *Bagi* meggazdagodásának indokolására szolgál. Ezért némiképpen lokálisabb, mint a ruhaetetési példázat. Ismert magyar és nemzetközi mondatípus az, hogy valamilyen állat vezet a kincs nyomára.²¹ A kutya mint kincsre vezető okkal került előtérbe. A hagyomány szerint *Bagi* eredendően juhász volt, s közülük emelkedett birtokossá. Valószínűbb azonban, hogy a merinói juhok gyapjával való kereskedéssel alapozta meg vagyonát.²² Ilyenképpen számos ponton vitába szállhatnánk a szájhagyománnyal, mint ahogyan *Bagi* is megtette a Pesti Hírlapnak írott helyreigazító levelében.²³ A hagyomány és a valóság szembeállítását egyáltalán nem érdektelen. Mégis első dolgunk az, hogy fölvázzoljuk: melyek a *Bagi*ről szóló mesés föltevések és a belőlük eredő megállapítások; más szóval milyen költői színészi történetek és anekdoták keletkeztek róla.

A bő variánsanyag bizonyos csoportosítási lehetőséget nyújt. Motívumok szerint taglalható. Ennek megfelelően oldjuk meg az ismertetést és jellemzést, helyet adva az illusztrációnak szánt példákknak. A variánsok bemutatása kisebb kötetet töltené meg.²⁴ A műfaji tanulságok összefoglalására is a változatok nagy száma nyújt majd kellő alapot. Abban a reményben fogtunk e munkához, hogy az alföldi néphagyomány jobb megismerését és a pártfogolásra igen méltó anekdota és monda folklorisztikai vizsgálatát gazdagítsuk. Erre alapozzuk a teljes gyűjtemény megjelenésének szorgalmazását is.

III.

A/ Domináns történet a *frakketetés /frakkitatás/*. A humoros elbeszélések mottója: nem a ruha teszi az embert. Bács-Kiskun 8 helységében 17 - lényegében egyező - változatban mondták el. Szolnok m. területén 12 községben 20 - tartalmilag nagyon rokon - variánsban hallottuk. A lokális színeződés azért általában jellemző. Csongrádban szinte mindenütt ismerték /17 gyűjtőponton/; 34 változat származik innen. Csak lokális, apró eltérések jelentkeznek. Békési népszerűsége szintén kiemelkedő: 15 községből 30 variánsban szerepel. Eből 5 történetet Békésszentandráson mondtak el. Pest megyéből 3 helység 5 adatára hivatkozhatunk. Ez utóbbiakban természetesen Pest volt a cselekmény helye, egy kávéház. Így hallották Nógrádban /Romhány, Szátok/, valamint az Alföld nagyon sok községében. Szabolcs-Szatmárban 3 gyűjtőponton vettük hangszalagra. Itt nem hivatkoztak konkrét személyre. Odébb, északkelet felé, Kárpátalja 3 gyűjtőpontján *egy módos paraszt, egy parasztgróf* és *Kende Zsiga* került hírbe hasonló módon. Déli határunkhoz közel, a jugoszláviai Bánátban, pl. Keresztúron és Rábén úgy beszélték, hogy bankettra volt hivatalos *Bagi*, Szegedre. Ott történt az eset. Jázován *egy szegedtáji juhászra* vonatkoztatták. Cerna Barán /Feketető/ a kincstálással, Szajánban *Bagi* nevezetes láncvásárlásával kapcsolták össze a vendéglői /kávéházi/ affért. A jugoszláviai Baranya 3 helysége 6 változattal szerepel. A Drávaszögben /Kopács/ két jó elbeszélő a Darócon híressé vált *Pallis* nevű *gazdáról* adott elő hasonló témájú, jól kiszínezett történetet. Szlavóniában, Kórógyon egyik idős adatközlőnk elbeszélése azért is figyelemre méltó, mert személyes élményével kapcsolta össze vándortörténetünket. Ezzel hitelesítette a hagyományt, ugyanakkor mintegy megokolta a ruhaetetés történetét népszerűsítő mélyebb társadalmi és lélektani indítékot.

Néhány példa a közel száz változatból:

1. Elment Bagi Pestre. Bement a kávéházba. - Gyűjje! csak ide! - szólott a pincérnek. De a pincér oda se hederintett. Nem szógálta ki. Aszongya neki: - Mit keres maga itt?

Na, jól van. Akkor oszt elment ruhát venni. Fényesön fel-
ötözött. Visszament, és újfent leült az asztalho.

- Mit parancsol?

- Egy fél hektó kávét.

Szalad a pincér, mit csináljanak? Hát csak hozzák, mer
az úr megrendelte. Odavitték. Az úr meg veszi le a ruhát. Be-
lenyomja a kávéba. Aszongya: "Neked van becsületed, nem a gaz-
dádnak!"

Kifizette a kávét, és elment az ócska ruhába. A pincérek
csak nyeldekkeltek. /Törtel/ ²⁵

2. Az öreg Bagi szűrbe, gatyába járt. Bement Zomborba a
kávéházba. Kérte, hogy aggyanak neki bort, mer őnéki nem kell
kávé. A pincér figyelmeztette, hogy akkor vegyen magára ren-
des ruhát, mer itt mind urak vannak.

Elment az öreg Bagi a férfi ruhaüzletbe. Vett magának
egy öltözet ruhát. Azután visszament a kávéházba. Kért egy
fertályossal bort, és egy fertályossal kávét. A fertályos ti-
zenkét és fél literes faedény, két füle van.

Hoztak neki két fertályossal: egy fertály bort, egy
fertály kávét. Akkor levette a kalapját, levette a kabáttyát,
mer a szűrje meg az ő nadrágja egy másik csomagba bele vót
téve. Ott vót mellette. Akkor belenyomta a borba az új kalap-
ját, és a kávéba a kabáttyát. Fölvette a régi kabáttyát, föl-
vette a régi ruháját. Elővette a pénztárcáját, és kifizette
az egész kávéház árát. Többszörös millijomos vót.

Ez megtörtént, tényleg való vót. És fölvette a régi ru-
háját. Még a pincéreket is kifizette. És elcsapta, kicserél-
te őket. És azt mondta: "A szegény embert is meg köll be-
csülni, mer a szegény embernek is van pénze, nemcsak az urak-
nak!" /Kopács - Kopačevo/ ²⁶

3. Hát egy parasztember, akkor még ingbe, gatyába, bocs-
korba, nagy zsíros kalap a fejibe, bement a kávéházba. Olvas-
tam, meg szájrul szájra ment.

- Csak kifelé! Itt nincs a parasztnak helye, csak az
uraknak!

Kiment az illető. Elment egy bótba. Felötözött urason:
cilinder kalapba, nyakkendősen, laggos cipőbe. Bemegy szin-
te a kávéházba. Akkor mingyán a pincér, amék ott vót, aki
szógált:

- Kezit csókolom naccságos úr! Mit teccik parancsolni?
Aszongya: - Egy bogrács kávét parancsolok! - Dehát naccságos
úr!? Egy bogrács kávét? Hát többen lesznek?

Elment. Meglett a kávé. A pincér odahozta a bográccsal
az asztalra. - Tessék. Hány csésze kell? - Nem kell egy se.

Fogta a cilinderkalapot, nyomta bele a kávéba. Vetközött
le a ruhájira. Az ing és gatyá rajta vót. Vetközte a kabátot,
nadrágot, cipőt. Mind belé a bográcsba, belényomkodta.

És kérdöszték: - Mit csinál naccságos úr?! Aszonta: ha
néki nincs itt becsülete, csak a ruhának, ígyák meg azok. Ne-
ki nem kell a kávéjuk'

Akkor kifizette. Elment, otthagya a kávéházat.

Én is jártam így Eszéken. Elmentem egy ruhásbótba, hogy
veszek ott egy nadrágot. Gombos Béláho! Szabó. És maguk árul-

ták a ruhát is. Osztán vettem egy nadrágot kilencven dínárér. Ez a vót, régi Jugoszláviájába történt. Attam neki egy száz dínáróst. És aszongya: - Ni, ni! A parasztoknál van sok pénz. Mondom: - Igaz, igaz Gombos úr. Talán nem is jó ez a pénz. És mondom: - Aggya csak ide, kicserélem. És eltettem. A nadrágot meg, otthagytam. Aszt montam: - Maj ott veszek, ahun jobban megbecsülnek. /Kórógy - Korog/ ²⁷

4. Itt, Szatmár megyébe történt. Elment Kende Zsigmond Fehérgyarmatra. Bement a saját vendéglőjibe. A pincér kihajtott. Olyan vót az őtözete. - Bácsikám! Itt csak az uraknak van helye!

De Kendének több háza vót Gyarmaton. Elment a másik lakására. Vót neki Debrecenbe és másutt is háza. Felötözött úrnak.

Visszament a vendéglőbe. Akkor oszt nagy hajlongással fogatták. Kérdi a pincér: - Mit parancsol uram? - Egy dézsa kávé! - Mégis uram, milyen dézsa kávé? - Legyen legalább száz literes! - Jaj istenem! Honnan veszünk annyi tejet?

Szalat a vendéglőshő. Mongya neki, hogy van itt egy úr, száz literes dézsa kávé parancsol!

Hordták össze a sok tejet. Megfőszték a töméntelen kávé. Összevegyítették a tejjel. Odavitték az úrnak.

Kende Zsigmond levetette a fekete pantalló szövet ruhát, és belenyomta a dézsa kávéba. Aszongya: - Te vagy az úr itt, nem báró Kende Zsiga! Nem báró Kende Zsiga gulyás!

Nagyot rizedt a vendéglős, hogy az ú gazdájával van szembe. Akkor ősmerte meg, hogy báró Kende Zsiga. /Tiszabökény -

Bobovo/ ²⁸

5. Ez egy pásztorember vót. Hát akkor lobogós inguáj vót, osztán gombos lajbi. Akkor búgatyá, nagy zsíros kalap a fejébe. Bement a kávéházba. Leült.

Hát akkor, azok a kiszolgálók, ahun látták, hogy ilyen cilinder kalapos van: - Na, mi teccik kérem? Mit parancsolnak? De a zsíroskalapostul nem kérdeztek semmit, hogy mi kell, vagy hogy kell.

Maj eccer mongyák neki, hogy - Bácsi, mit akar?! - Hogy mit? Én nem akarok semmit se! Én kérek egy dézsa kávé. Ezen mán megállt az eszek. Hogy lehet egy /egy/ dézsa kávé?! De megcsinálták neki.

Akkor ű kiment a városba. Vett egy pantallót, szép cipőköt, oszt akkor egy cilinderkalapot. Az övét letette. Hát oszt visszament. Amikor visszamegy: - Na, mit teccik parancsolni?! - Hát kérem azt a kávé, amit parancsoltam. Nem kell más! A kávé hozták ide.

Persze hogy odavitték a kávé. Akkor ű aszt a ruhát, ami vót rajta, levetette. Bosszúságába belevágta a kávéba. Aszongya: - Na, igyál! Egyél! Mert te vagy az úr, te vagy az ember, nem ilyen, mint én vagyok!

/Közbeszólás az adatközlő leánya részéről:/ A ruha az ember, /nevetve/ nem az olyan ember.

Na, jó van, ez megvót. Na hát oszt akkor azt mongya, hogy most: - Mibe kerül a dézsa kávé? Mit fizetek?

Hát nem tudom, hogy mit mondtak neki, hogy mit fizet, de kivett egy ezrest. - Itt van! - Jaj! Nekiek nincs ennyi pénz. űk azt nem tuggyák felvállalni. Nekiek nincs ennyi pénz. - Na - aszongya -, hát az az úr?! A cilinderkalap.

/Nevetve/

/Közbevetés az adatközlő leánya részéről:/ - A zsíroskalapot nem nésték. Aszt hitték, hogy ott nincs is pénz.

/Aporliget/²⁹

B/ Elterjedtnek vehető a *Bagi meggazdagodását* előadó magyarázat, amely szerint *kutyája vezette a kincs nyomra*. Legtöbbször úgy mesélték, hogy kölykedző pulija kapart magának vackot éppen a kincs tetején, vagy néhány elbeszélés túlzóbb állításából kitűnőleg egyenesen az aranyak közepében táplálta kicsinyeit.

Bács-Kiskun 6 községében 9 változattal, Békés 7 helységre 12 adattal szerepel. Csongrád megyében 4 gyűjtőponton 8 elmondója akadt, Szolnok területén pedig 13 község 19 variánsal szerepel. Békési előfordulását publikált adatok is gyarapítják.³⁰ *Bagi*hoz kapcsolva ismerik Fest megyében, erről kocséri följegyzésünk tanúskodik. A jugoszláviai Bánátban szintén nyomon követhető. Bár innen csak 3 helyről van adatunk, de talán azok a legszebbek. Hozzávehetjük a verbicai /egyházaskéri/ indokolást is, csakhogy ez másik kincsmonda változata. A délföldi részen szerfölött ismert hagyomány, hogy még a törökök idejéből itt maradt egy kőkecske, belseje tele arannyal.³¹ Ezt a titkot nem tudják, a kőkecskét ide-oda dobálják. Majd messziről /Törökországból/ jönnek idegenek, s érdeklődnek utána. Gyanútlanul kezükbe adják. A jövevények kulccsal kinyitják, s a kincset elviszik. Utána hiába sóhajtoznak miatta. A verbicai adat szerint tehát *Bagi* okosabb és szerencsésebb volt: kivette a kőkecskéből a sok aranyat. Jugoszlávia baranyai, drávaszögi és szlavóniai magyarajkú községeiben *Bagi*ről nem hallottam efféle történetet. Nem hozták szóba a Tiszántúlon Hajdú-Biharban, Szabolcs-Szatmárban sem, s még kevésbé Kárpátalján. Hiányát azért említjük, mert egyébként az utóbbi tájakon ismerik a kincs nyomára vezető állat mondáját.

A kincslelés hagyományához még két megjegyzés kívánkozik. Egyik az, hogy különösen az idős pásztorok /juhászok/ tudják a kutyának köszönhető szerencsét. Ezért mondogatta sok adatközlőnk, hogy *Bagi* nagy becsben tartotta a kutyáit. Több elbeszélés szerint egész falkája volt kutyákból. Hallottam

99-ről, 165-ről, SZŰCS SANDOR egyik békési históriájában pedig 365 említették.³² Szerencséjét részletező idős embertől /Lakitelek/ jegyeztük fel, hogy a meggazdult *Bagi* embernek kijáró tisztességgel temettette el a kutyáját. Egyik, valószínűleg szót. Vendel tiszteletére állított szobor /emberalak és bárány vagy kutya?/³³ pedig különböző naiv magyarázatokat inspirált. Csongrád város környékén többen úgy vélekedtek, hogy a város határában, az útfélen álló szobrot *Bagi* ajándékozta. Kiskunfélegyháza környékén egyenesen arra utaltak, hogy *Bagit és kutyáját* ábrázolja. De tréfa eszköze is lehet a többször emlegetett kutyafalka. Utóbb még külön helyet adunk annak a humoros esetnek, hogy *Bagi* uramat tévedésből felfogadják cselédnek. Ő is jószágtartást kér, mint az szokásban volt. Igen ám, de az elszegődés megkezdésekor - több helyen előadott hagyomány szerint - hatalmas kutyafalkájával állít be a tanyába. Egykettőre kiderül a turpisság, a dúsgazdag parasztnábob szegődött el cselédnek. Ültözéke vezette félre a gazdát.

A másik megjegyzés azért indokolt, mert a kincsszerzés más módjairól is szól a fáma. Különösen a Baghy-major /Szolnok/ környékén arra hivatkoztak, hogy a *halomból ásta ki a kincset*. /A halom és a kincs képzete az Alföldön erősen összefonódik./ Máshol úgy mondták, hogy *kék láng vetődött fel éjszaka, s az jelölte meg neki a földbe rejtett és tisztuló pénz helyét*. Ilyen jelenségről a magyar nyelvterületen mindennütt beszélnek, így könnyen érthető, hogy - a megszokott sikertelenségtől eltérően - *Bagi* a sors kegyeltjei közé sorolható. Majdnem illetlenül racionális és prózai az az érvelés, hogy *talált egy erszény aranyat, s abból meggazdagodott*. Magános példa /Mezőkovácsháza/, hogy állítólag verekedő, egymással *öklelődő bikák taposták ki a talált kincset*, s abból építtette Debrecenben az Aranybika /szálloda, vendéglő/ palotát. Debrecen környéki vagy hortobágyi pásztorok adhatták tovább ezt a mondát.³⁴ DARVASnál olvashatjuk, hogy némelyek szerint *lidércet költött ki, az hordta Baginak a kincset*.

Ugyancsak ő sorolja elő, hogy állítólag megleste, hogy a gróf hova ásta el a kincset 48-ban, s azután kivette onnan. Vagy tudni vélik, hogy a betyárokkal paktált, így gazdagodott meg. A Bagit szapulók azt is szóba hozzák, hogy Károlyi grófnál volt számadó, s ott lopkodta össze vagyonát.³⁵ GUNDA BÉLA egyik helyen arra a hagyományra utal, hogy Bagi Jánosnak vérfű volt a kezébe forrasztva. Ez tette képessé, hogy meglássa a kincset.³⁶ Magunk hallottunk arról, hogy betyár volt, betyárvezér. SZABÓ FERENC viszont realisabb ihletésű hagyományra utal, ti. arra, hogy járandóságot fizetett a betyároknak; így békében hagyták.³⁷

Az élénken működő fantázia így vagy úgy mégiscsak ismert hagyományokat elevenít fel. Ha az epikai értékek oldaláról ítéljük meg a dolgot, akkor a juhászok kedvelt elbeszélése jöhet leginkább számításba. Bagi a kutyájának köszönhet-e a nagy lehetőséget. Mesébe illő históriát mutatunk a Bánátból. Idézzük:

Az én édesapám mesélte. Százéves vót. Most halt meg Verbicán.

Vót egy juhász ember Makón.³⁸ Ilyen vót Bagi is. Vót két kutyája. Az egyik házörző, a másik puli. Eccör eltűnt a puli. Nagyon sajnálta, meg is siratta.

Eccör csak odaállt a gunyhó elé, a puli. Őrült a juhász, adott neki önni. Akkor a kutya eltűnt. Észre se vötte az embör. Gyanúba vötte a többi juhászokat.

Akkor oszt monta bujtárjának, hogy maraggyon ott a falánál estére és éccakára. Ne maraggyon magára a jószág. És elmönt ilyen juhászokhon, mer abba az időbe ellopták a jó pulit. Mer mögfizették.

Akkor oszt nem tanálta a kutyát. Aszonta, ha még eccör visszajön, mindég mén a kutya után.

Na, csakhogy az utána való napokba a kutya mögön visszamönt. És követte. A nagy laposokba vót egy kanális. És vót rajta egy kőhíd. Csakhogy az mög tele vót kőkényfákkal, mög kutyafákkal. Tele vót az ódala. A kutya bemönt oda. Nészte az embör, de nem látta sehun se. Eccö elkezdti hini: - Rigó! Gyere ide! És a kutya kijött, oszt ugrott föl a botra, mint a juhászkutya szokta.

Akkó az öreg leült a kutyafák mellett, és rágyútot. Láttya, hogy a puli búvik a kutyafák közé, és nem jön vissza. Benn maratt. Akkó oszt az öreg elkezte kutatni azokat a kutyafákat. Eccö megláttya, hun a kutyája. Arról látta mög, hogy a kiskifijai szűköltek. Mögfijalt a Rigó! Közelebb mén, hát valami fényöst látott. Hát ha idájig kénlódott, tovább kénlódik! Közelebb mén. Na! És csupa aranyba vótak a kiskölykök! Hát az arany ment széjjel és tisztult.

Az öreg kibontotta. Mire összeszötte, a tarisnyája tele lőtt arannyal.

Akkó az öreg elvitte az aranyat. Mit csináljon vele? A gazdája valami ékszerésznek vót az ivadékja. - Ékszerész! - mongya neki -, van neköm aranyam, szeretnék elanni belőle. De az öreg nem monta, hogy mennyi van. Monta osztán az ékszerész: - Maj bejön Makóra, és akkó elröndözzük.

Be is mönt a juhász szombaton tisztálkodni és borotválkozni. Szóval föl tisztálkodni. Akkó elmönt az aranyműveshön, Meg is egyöztek. És aszonta az öregnek: - Ha van még, hozza csak, mögvesszük.

Az öreg osztán hogy, hogy nem, rájött, hogy el tuggya sütni az egészet Pesten, valami nagy üzletnél. Fömönt Pestre. Akkó oszt aszongya neki az ékszerész, mer monta a juhász, hogy van neki egy pár kiló: - Bácsika! MÉR lakik maga Makón? MÉR juhászodik ott? MÉR nem jön Pestre?

Házat kommandáltak ott neki. Maj el is mönt oda. Árvereztek egy házat. És valami nagy palota vót! Ülég a hozzá, elkezdődött az árverés, kóciyót³⁹ köllött letenni. Az urak árvereztek rá, oszt csak nésztek: mit akar az öreg? Gatyába, öregingbe, gatyába vót, és mellény vót rajta!

Csak hogy az öreg árverezött. Az urak elcsodálkoztak rajta. Mit akar ez a vén zsírosparaszt?! Ő ellenük akar árverezni?!

És az öreg az árverésön mögvette a házat. Na, mikó mögvette a házat, elmönt ebédölni. Bemönt. Kihajtották. Aszonták neki, hogy ötözszön föl, mer itt így nem lehet bejönni. "Még hogy így!" - aszongyák. "Nem láttya, hogy milyen tisztaság, fényösség van?!"

Csak hogy hát az öreg el is mönt, mer muszáj vót néki. Akkó elmönt, és fölötözött úri ruhába, mint ahogy a többiek vótak. Visszamönt. Kérdeszték tüle, hogy mit parancsól. Elsőbb italt kért, snapszot. Ezután kérte az ebédöt. Mikó osztán az ebédöt odavitték neki, levetette magáról azt a fényös ruhát. Belemártotta. Nem számított! Vót neki mibül fizetni!

Akkó oszt azonnal lakapcsolták. Elárulta magát a pénzi-vel. A csendőrség kérdöszte, hunnan van a pénz? "Hunnan van a pénz?" Bevallotta.

És akkó bepörölték, hogy mér nem atta a pénzt az áilamnak, vagyis a városnak. Mer neki csak valamennyi százalék járt vóna, mer tanált pénz vót. Akkó az öreg aszonta, nem ű tanálta. A kutyája tanálta. Eszt ű be is bizonyította, hogy a kutyája tanálta.

Így oszt ű mögszabadult a bajból. Nem vették el tőle, mer a kutya vót a bűnös. Az tanálta meg.

Azután a juhász birtokot vásárolt, és uras lött belőle. Nem tudom má egészön, hogy hitták. Az apám tutta, száz évig élt.

/Cerna Bara - Crna Bara/⁴⁰

C/ Fölböttébb népszerű történet, hogy *külseje után ítélt-*

ve fölfogadják béresnek, cselédnek. Bagi rááll az alkura, elszegődik. Kikötése rendszerint "néhány" marhájának /stb./ eltartása. Hatalmas nyájat hajtának utána, amikor szolgálatba áll. Kiderül a gazda /uraság/ balfogása, Bagi pedig csak "tréfának" szánta, vagy inkább megszegyenítésnek.

Szolnok megye 6 helységéből hozhatnánk föl példát, Csongrád 4 községe mellett. Békésben 3 helyen hallottuk, de innen nyomtatott adata is van. Elmondották Nógrádban /Romhány/, s innen jóval távolabb keletre, Kárpátalján /Tiszabököny - Bobovo/, ahol Kende Zsiga a tréfa főszereplője.

Néhány jellemző példa:

1. Eccör Bagi kimönt a pijacra, hogy maj cselédet fogad. Mivel rongyos ruhába mönt ki, az egyik jómódú úr, de sokkal kevesebb vót a vagyona, mint neki, megkérdezte, nem szegődne-e el őhozzá. Erre Bagi uram azt felelte: - Hogyne kérem, elszegődök én!

Mög is fogadta a gazda. Aszt kérdöszte tüle, hogy mennyi bért kér. Bagi uram azt felete: - Csak egy pár kutyáim van, aszt tarcsák el.

Meglött az idő, mikor Bagi uram elfoglalta a helyit. El is mönt. Igen ám, de annyi kutyája vót neki a rengeteg birtokon! Oszt aszt mind vitte. Ekkor a gazda majd megörült, hogy ezt ő nem bírja eltartani! Mindönét megennék! - Mit akar vele? - Kérom, így vót az egyesség!

Erre a gazda szégyelletibe kénytelen vót elbocsátani Bagit. /Kisfái/⁴¹

2. Eccő elszegődött az urasággho. Monta az uraságnak, hogy ű nem kér bért. Csak aszt kérte: "Van három bojtárom, annak aggyon bért. Van egy pár juhom, egy pár barmom, annak legelőt kérnék."

Megírta az urasággal a bérlevelet. Akkor Bagi hajtotta a jószágot. Nézi az uraság a sok barmot. - Na! Jó van má! Elég lesz! - Na, hajcsátok vissza - monta Bagi a bojtároknak. Osztán odaszólt az uraságnak: - Na, ne ijeggy meg kedves őcsém, maj kiségitlek! Gyere el hozzám. Csak azt akartam megmutatni, hogy nekem is van valamim. /Tiszakürt/⁴²

3. Bagi Jánost csak látásból ismertem. Valamék gróffal vót esete eccör.

Kiment a gróf a piacra cselédet fogadni. Ott vót Bagi János is. De nagyon egyszerű ötözetbe járt. Ahogy ott állt, odamönt hozzá a gróf. Aszongya neki: - Nem vóna kedve hozzám elszegődni?

Ráállt Bagi, megtréfálta a gróft.

Möghagyta a gróf az ispánnak, hogy fölfogatta Bagit.

Na, majd úgy másnap délbe jelentik az ispánnak, hogy egy négylovas fogat áll a kapu előtt. - Hát engeggyék be - mondta az ispán.

Beállított Bagi János szógálatra. Csak nézték, mindenki bámulta. Az ispán megvakarta a fejét. Kifogta a lovakat, és Bagi János jelentkezött.

Majd egy óra múlva nagy kijabálás van a kapu előtt. Ot-tan tereltek vagy száz darab marhát. A gulyás mongya ottan, hogy őket ideirányították. Szólnak az ispánnak. Csak níztek nagyot, miféle csorda ez?! Aszongya Bagi: - A jószágjaim egy részlete érkezett meg. Ahogy mögálapottunk, ennek is tartása lesz!

Na, jó van. Behajtották a csapat marhát. Etötték, itat-ták. De alig tött el egy kis idő, mán mög egy kisebb ménős van a kapu előtt! Hát ezek honnan jöttek?! Jelöntik ezt is a béresök. Bagi megén aszongya: Lovajimnak egy része érke-zött mög. Tartást kapnak, ahogy megegyöztünk!

De akkor mán látta az ispán a fonákságot. Mönt a gróf-hon. - Gróf úr! Megjött az új bérös, de annyi jószága van, hogy alig fér be a kapun! "Hát ez mi lehet?" - gondolta a gróf. Kimönt mögnézni. Látta osztán, hogy kit fogadott mög bérösnek. Odamönt Bagihon, és kérte a lófot, hogy nem ösmerte meg. Ven-dégnek invitálta Bagit. Nem vót szó tovább semmi bérösségről.

Jól mongyák: Az embör az embör, a ruha az ruha.

/Maroslele/⁴³

4. Itt, Szatmár megyébe történt, Sonkádön. Báró Kende Zsigmond arrul vót nevezetes, hogy gulyás és juhász ruhába járt, darutollas kalapba. Vót neki sok gazdasága, és vót Fehérgyarmaton is vendéglője. Debrecenbe és Nyíregyházán ugyan-csak vót. De ő mindenfelé mint pásztorember jelent meg.

Eccer bement Fehérgyarmatra, mint gulyás. A vendéglőbe találkozott az ügyvéddel. Ennek az ügyvédnek vót ezer hód főggye. Aszt kérdi az ügyvéd báró Kendétől: - Hé, gulyás! Van-i állása?! - Aszt felelte az ügyvédnek, hogy van még neki egy hónapja a rigi helyin, addig nem mozog sehova. Akkor oszt, ha akad hely, beáll gulyásnak. Aszt monta az ügyvéd: - Én megfogadom. - Oszt milyen bírt fizet? Mit kapok? - Mennyit kír? Aszongya báró Kende Zsiga: - Nem kirek én sokat, csak annyit, hogy ami kis jószágom van, azt tarcsa el. - Helyes. - És mikor fog kötözni? - Ha a jószágom odaszállítom, akkor fogok kötözni.

Majd hajtották a jószágot. Az intézője irányította a kötözist, Kende a gulyáját, birkáját, disznónyáját küldte oda fele. Az a sok jószág mindent felevett az ügyvéd főggyin. Akkor elindította oda az ökörgulyáját.

Akkor mán az intéző nagyon megijett a rengeteg jószágtul. Bement Fehérgyarmatra az ügyvédhe. - Uram! Kít fogattál meg gulyásnak?! Báró Kende Zsigmond a te gulyásod! A sok jószága megette az összes terményt!

Szégyelletibe az ügyvéd agyonlütte magát. Visszahajtotta oszt Kende Zsiga a jószágait saját birtokára.

/Tiszabökény- Bobovo/⁴⁴

D/ Gyakran emlegetett történet, hogy *Bagi Öltözete* miatt félreértik komoly vásárlási szándékát a boltban vagy vas-keresekésésben, ahol tömémentelen mennyiségű ökörláncot akar venni. Erről legtöbbször Bács-Kiskun községeiben meséltek. Némelyek úgy tudják, hogy Kecskeméten esett meg vele a csúfság: szélhámosnak, fizetéseképtelennek nézik, és kiutasítják az egyik üzletből, de komolyan veszik a másik boltban. Így a konkurens jár jól.⁴⁵

E történet Békés, Pest és Szolnok megyében szintén ismert. Jugoszláviában hallottuk bánáti /szajáni/ és baranyai adatközlőtől.

Bács-Kiskun megyei példák:

1. Kecskeméten meg úgy történt, hogy bement egy vasárúsho. Százhusz ökörre kért láncot. A kereskedő kinevette, hogy gatyás parasztnak hunnan vána annyi pénz.

Akkor ez a Bagi ottnagyta, átment a másik kereskedésbe. Mind megvette a láncot, ami vót. De még így is híja vót harminc párra való. Akkor ez a kereskedő átküldte a segéggyt, hogy hozzon a másiktól harminc pár láncoktelet. Csak nézött nagyot a kereskedő, mer a másik mindön láncot eladott. Akkor bánta nagyon, hogy nem szolgálta ki a gatyás parasztot.

/Alpár/⁴⁶

2. Az öreg Bagi birtokos vót. Eccör ment a bótba vasat venni, láncot. De csak olyan parasztruhába. Aszt kérdöszte a vasüzletbe: - Van-i vas? - Van. - Vóna vagy husz mázsa?

Csak néztek rá. Szóltak a csendöröknek, hogy valami paraszt akar igen sok vasat megvenni. A csendörök kihallgatták, oszt elengették. Vitte haza igájával a sok vasat.

/Cibakháza/⁴⁷

3. Az egyik városon mentek keresztül Bagi igái, ökrei, hetven-nyolcvan szekérral. Bemönt Bagi uram az egyik vasárúsho, hogy az ónéki aggyon láncot. Erre a segédek kinevették, mer csak úgy vót most is rongyosan.

Bagi uram kimönt a vasárúszletből, elment a másik vasárúsho. Ugyanazt kérte. Ottan minden tanakodás nélkül kiszógták. Persze a szekere hátulja még az előző üzletnél állt, mikor ott a tulajdonos megtutta, mirül vót szó. Az összes segéggyeit elzavarta, mer mérges vót, hogy elesett a nagy keresettül. /Kisfái/⁴⁸

4. Nem tudom, hogy itt vót-i vagy Kecskeméten, mert a fija idejárt a Varga vasasba. Jött a bótba, oszt kérdöszte, hogy mit akar vásárolni. - Százhusz pár ökörláncot! - vót a felelet. És kinevették, hogy mit akar. Csak kérte. Akkor meg

nem tuktak neki annyit összeszedni.

De a szűrujja tele vót pénzzel. Abból vágta ki a bankókat. Ez a történet fennmaratt Bagiról. /Kiskunfélegyháza/⁴⁹

5. Mikor gazdag embör lött Bagi, sok ökrei vótak, tán hatvan pár. Bemönt a kecskeméti vasárús üzletbe. Nézték a segítédek, mit akar ez. A szekér az üzlet előtt állt. Ki kell azt fizetni bácsi! - Nem a ti dógotok!

Be vót a szűrujja kötve. Elövette onnan a pénzt, oszt odavetette nekik. Azok meg csak néztek, hogy ennek a kis szűrös juhásznak honnan van annyi pénze. /Nyárlőrinc/⁵⁰

E/ Hasonlóan *típikus*, hogy - az enyhén szólva - *igénytelen öltözeth, szűrös Bagiról nem hiszik, hogy pénze volna jószágvásárlásra.*⁵¹ Erről is főképpen Bács-Kiskun területén beszéltek, de másfelé is hallottak az esetről. Békési történetek szerint egész marhaállományt vásárolt meg. Csongrád megyei példa pedig azt az emléket idézi föl, hogy szűrujjából egész ménes árát kifizette. Orosházán tudni vélték, hogy vásárlási szándékkal bement az ékszerboltba, és rendörkézre adták gyanús külseje miatt. Bánátban /Rábé - Rabe/ ökörvásárlása és szénavásárlása /Jázova - Jazovo/ maradt fenn a hagyományban.

Emlegetik, hogy haragosai támadtak, mert a vásáron rálicitált az urakra. Csanyteleken beszéltek, hogy bosszúból égő szivarvéget dugtak a csizmaszárába.

Földrajzilag és elbeszélői minőségben egymástól távolosó két példa:^{vés.}

1. Bagi, egyik alkalommal Jászkarajenőre indult vóna vásárra. Egy hid mellett leült dinnyét eszögetni, rongyos ruhába. Az egyik gróf is elment ugyanarra a vásárra, mellette vitt az útja. Megállt a kocsival, adott neki öt koronát. Bagi uram megköszönte és eltette. Evett tovább.

Majd másnap a vásárba - persze annak az úrnak, a grófnak is sok jószága vót - odamönt Bagi uram, és a grófnak a legszebb jószágjait válogatta ki megvételre. Az úr meg mögismerte. - Mit akar maga itt, barátom? - Jószágot akarok venni. - Van erre magának pénze? Tegnap még kódult! - Én kérem, nem! - Dehogy nem, itt és itt attan magának öt koronát. - Igen, ez igaz vót, csakhogy én nem kértem. De ha mán ideatta, eltettem, és megköszöntem. Én vagyok a Bagi.

Erre az úr nagyon megcségyellte magát. Akkor ismerte meg, kinek adott ő alamizsnát. /Kisfái/⁵²

2. Elment a vásárba. Intézője vót neki. Rossz szúrje vót neki. Odamönt, és aszongya: - Eszt a két ökröt mög akarom vönni. - Ehun ez a két krajcár öreg, isten nevébe. Mönnyön csak dógára!

Akkor odamönt az intéző, és mögvette a két ökröt. Akkor ű, mán ez a Bagi, a szúrujjába nyúlt, és kifizette a pénzt. Az az embör mög csak nészte.

Ide való vót ez a Bagi. En a mi olvasókönyvünkből olvas-tam; abbul olvastuk. Idős embörök is beszélték ezt.

/Rábé - Rabe/⁵³

F/ Inkább Csongrád városban és környékén /Baks, Felgyó/ emlegették csizmadársági történetét. Lényege: az egyik mes-ter oktatgatja, mert Bagi nem urazza. Póru jár az eladó, mert Bagi a másik csizmadától egész rúdra való lábbelit /csizmát/ vásárol.

Variánsok:

1. Bagiról hallottam. Olyan gazda vót, hogy mikor bement a városba, odamönt a suszterho, aszongya: - Hogy adnád a csiz-mákat? Aszongya a suszter: Löhenték én maga is! - Jó van, akkor lögyél magad!

Elmönt a másikho, az meg észhe nyúlt! Annak ugyanazt mon-ta: - Hogy adnád a csizmákat? De ez nem szót érte, hogy te. Valami 30-40 pár csizmát vett tőle.

Nem nézte vóna ki róla az embör, hogy olyan gazdag, mer olyan parasztosan vót őtözve. /Baks/⁵⁴

2. Elmönt a vásárba. Csizmát akart vönni. Odament a susz-terho, és kérdözte: - Hogy az a pár csizma? Aszongya a csiz-madija: Mönnyön a fenébe, ne viccelőggön itt!

Akkor elmönt a másik sátorba. Ott mögén kérdözte: - Hogy ez a pár csizma? Monta a suszter, hogy mennyi. Akkor aszonta Bagi: - Akassza le mindnyáját! Mögvette és kifizette. Vót ne-ki sok béröse, és mögvette nekik.

Nagyot nézött a másik csizmadia, hogy ű ennek nem adott csizmát! /Csongrád város/⁵⁵

3. Eccör elmönt Pestre. Venni akart a béresöknek csizmát. Mönt oda a suszterho. - Hogy adod a csizmát? A meg tán azt felelte: - Lehette tán maga is! Aszongya neki: - Akkor legyön magad! Otthagyta. A másiktól meg mögvett egy rúd csizmát. Ak-kor nézött rá a másik suszter.

Mán nem is tudom, Pesten vagy mék városba történt. /Felgyó/⁵⁶

G/ Elterjedtnek tekinthető történet, hogy *csöszeknek* /rendszerint két csösz szerepel/ és *cselédjeinek megbízhatósá-gát ugyancsak megtevesztően egyszerű külsejével teszi próbára.*

A csószok nem is gondolják, hogy gazdájuk kóborol szamarával a tilosban. Megállítják. *Bagi* huncutul alkudozni kezd velük: pénzt /stb./ ígér. Az egyik csósz ráállna, a másik azonban nem enged. Bekíséri a majorba. Ott rögvést kiderül, hogy kit állított elő. *Bagi* az engedékeny szolgát elcsapatja, a szigorúbbat megtartja, sőt mejutalmazza. Bács-Kiskunból, Békésből, Szolnok megyéből, a jugoszláviai részen pedig Csókán /Bánát/ hallottunk erről az esetről.

Két példa:

1. Vett egy birtokot. Megvette vele a cselédeket. De ez a *Bagi* csak rossz szűrbe járt. A cselédek nem tudták, hogy ő a gazda.

Kiment a fődekre. Elengedte a lovakat a takarmányba, a herésbe. Akkor a csószok megfogták. Be akarták vinni az uraságba. Montá nekik az öreg:

- Ne vigyetek be, pénzen megfizetem a kárt.

Az egyik engedett, de a másik követelte: szidta, bekísérte. Ment befelé. Ott meg hajlongtak előtte, hogy így naccságos úr, úgy naccságos úr!

Akkor tudták meg a csószok, hogy ki az az ember, akit megfogtak. Az egyik nagyon megijedt, amék szidta. És az történt, hogy *Bagi* a másikat csapta el, amék pénzt fogadott volna el. Amék bekísérte és szidta, azt egész életire megtartotta. "Egész íletibe kenyere lesz nálam" - montá neki.

/Mezőtúr/ 57

2. Elmönt kordéval a búzavetésön körösztlül. A csósz megfogta. De nem ösmerte, hogy ő a gazda. Aszongya neki: - Tilosba jársz öreg! - Aszongya a csósznek: - Nesze, adok pénzt, ne jelöncsél be! - A csósz elvötte a pénzt. - Mönnyél erre! - aszongya. Akkor elmönt a kordéval. Bemönt az istállóba. Ott üldögélt. Akkor a kocsis részólt: - Az anyád istenit! Kejj föl! Ganézz kifelé!

Akkor montá a fijának: - Aszt a csószta csapd el, ezöket a kocsisokat mög tarcsd mög. /Csóka - Čoka/ 58

H/ *Bagi* kedvelt példázata, általánosan ismert cselekedete, hogy rossz szűrét, de inkább mellényét /lajbijdát/, ujjasát az útra vagy az árokpartra lelöki, esetenként pedig az útszéli fára akasztja. Kigondoltan, célzatosan teszi ezt. Azután a gúnya mellett hajtat el kocsisával. Akkor megállítja, s odaszól a szolgának, hogy föl kellene venni az ott heverő holmit. Bérese rest leszállni: "rossz rongy az" - feleli *Bagi*nak. Ugyanakkor az úr veszi a fáradságot, leszáll. Fölveszi a "rongyot". Jelentős pénzösszeget talál benne. Kocsisa azután igen sajnálja restségét.

E történet sajátos változata, hogy *Bagi a vásárba indul* saját fogatán, vagy éppen gyalog, s útközben fölveszik egy szekérre. *A hosszabb úton elalszik, s a rossz ujjasa /stb./ leesik, vagy - esetenként - akarattal ledobják.* Később kiderül, hogy nem valami "tetűfészek" az, bankók vannak benne. Visszamennek érte, és meg is találják. Jellemző, hogy a járókelők nem veszik föl, csak odébb rugdalják. Bác-Kis-kun, Békés, Csongrád, Pest és Szolnok megye számos adata igazolja e példázat népszerűségét.

Néhány változatát idézzük:

1. Vince Dániel jó gazda, de Bagi még gazdagabb vót. Sok felé vót főggye. Annyi felé vót ilyen-olyan darab, hogy sokszor nem is tutta a sorját. Vót rá eset, hogy ment hozzá a mezőőr: - Gazduram! Itt meg itt van egy darab főggye, aszt nem számíccsa bevetni? - Hinnye a kutya istenit! El is felejtkeztem rula!

Maj nyáron elcsípelt. Hoszta hazafelé kocsin a bűzát. A kocsira ráakasztott egy rossz kabátot, amibe kétszáz korona vót, és az úton elhagyta. Egy munkásember ment a kocsi után, és mikor odaírt, a kabátot arrébb lökte az útból. Aszongya: "Az annya bűdös istenit, mék hajintotta el ezt a tetűfíszket?!"

Mikor ideírt Gyoma alá az öreg a kocsival, akkor vette észre, hogy nincs a kabát. Félreállt az útból, sietett vissza gyalogosan. Maj tanálkozott avval az emberrel, amék a kabátot arrébb rúgta. - Hé! Nem látott arra egy kabátot? - Láttam én - aszongya - egy tetűfíszket! Arrább is rúgtam - aszongya. - A kutya istenit! Benne van kétszáz korona a zsebibe!

Oszt visszament, oszt meg is tanálta. Benne vót a kétszáz korona. Akkor vakarta a fejit az a másik illető, hogy mír nem nízte meg, és kivette vóna a kétszáz koronát.

Az mesélte el ezt, akivel megtörtént. /Gyoma/ 59

2. Eccör mongya Bagi a kocsisának. - Fogjál be János! Széjjelnézünk a gazdaságba.

Mentek az úton. Ott vót az útfélen egy rossz kabát elhajintva. De mán előbb Bagi lökte le oda. Sokan jártak arra, de senki nem vette fel.

Hát maj mennek el mellette űk is. De sok szekér ment előttük, mer akkor még nem vót ótó /autó/. Még keresztül is hajtottak rajta. Aszongya Bagi: - Ájj meg János! Vegyük fel aszt a rossz kabátot! Aszongya a kocsis: - Naccságos uram! Nincs annak semmi értéke! - Ne törőggy avva, csak jó lesz valamire!

Na oszt János felvette. Felszállt a helyére. Csak oda-lökte az űr elé a rossz kabátot. Aszongya Bagi: - Forduj csak hátra! Van ennek a kabátnak értéke! Belenyúlt a zsebibe, ki-

vett egy erszényt. Aszongya: - Na, János! Van ennek értéke! - Hát naccságos; ha tuttam volna, magamtul is felvettem volna. /Tiszaföldvár/⁶⁰

3. A fijaji nagyon röstellették, mikor möntek a vásárra, hogy olyan elhagyottan jár az apjuk. Összeintöttek, mikor az öreg elalutt a szekéren, és lecsúszatták a mellényét. Mikor az öreg felébrett, kereste a mellényt. Mer meleg vót és levetette. Rajta vót a térdén, és a fijúk lecsúszatták az útra.

Kérdöszte osztán, merre van az ő mellénye. - Nincs, leesett - mongyák neki. - De nem úgy van ám az! Bele van varrva több ezer forint: ide is, oda is!

Mög köllött keresni a mellényt, mer benne vót kétszáz-ezer forint. /Üllés/⁶¹

I/ Kevésbé népszerű történet az, amelyet már JÓKAI is megírt, ti., hogy nagy összeggel rántja ki a bajból a főispánt vagy valamelyik gróf: a bajból, az adósságból.⁶²
Előfordul Békésben⁶³ magunk Bács-Kiskunban és Csongrád megyében hallottuk változatát.

J/ Elterjedtségét: tekintve az a história sem tipikus, hogy *Bagit a csendörök /csandárok/ saját birtokán /pusztáján/ gyanúba fogják*, bekísérik, vagy legalábbis igazoltatják. Régebbi történet, JÓKAI is megírta.⁶⁴ A Kisfáiból származó adat szerint börtönbe került. Az esetet így mondották el:

Járogatott erre-arra, osztán valami kis esetér becsukták Bagit Szegeden a Csillagba. Üzent a feleséginek, hogy vigyen neki egy csomó összeget, mer körülbelül hat napig itt lesz. A felesége el is vitte.

Akkor Bagi elment a börtönigazgatóho, és aszonta: - Kérem, én a börtönt most megveszem, mer én életembe még bérbe nem laktam.⁶⁵

K/ A példázatok sorába illeszthető, s a *Bagira* vonatkoztatott hagyományra jellemző az is, amit a *lednyának adott hozományról* beszélnek. Kérők ugyan szép számmal akadtak, de - a kunszentmártoni változat szerint - elkedvetlenedtek, mert a dúsgazdag apa *csak libákat ígért hozománnyul*. Csupán egy tiszta szerelemmel közeledő legény bizonyult állhatatosnak. Nem is maradt el a jutalom. Ilyenformán hallották:

A családba hallottam mesélni nagyapámtól, édesapámtól. Bagiról emlegették.

Eladó lett a lánya. Sokat kérték, de Bagi kikötötte, hogy csak egy csapat libát ad hozományként. Ezt hallva a grófi ifjak elkerülték a lányt, mert kevesellették a hozományt. De Bagi ragaszkodott a kikötéshez.

Majd jelentkezett egy kérő, aki csak a lányt kérte. Oda is adták a lányt. De megkapta a farka libát is. Csak száz gúnár vót a csapatba, de mindegyiknek aranycsengő a nyakán. Akkor döbbentek rá a kérők, hogy mennyire melléfogtak.⁶⁶

A cibakházi változatban olyan nagy csapat libát emlegettek, amely az utca egyik végétől a másikig ért. A tömörkényi variánsban aranypénz ragyogott a libák nyakán. A békési hagyományok realiztikusabbak, de egy-egy jellegzetes mozzanat /motívum/ belőlük sem hiányzik. Egyikszor /Békés-szentandrás/ a hozományul adott libák nyakát piros szalag díszítette, másikszer /Csanádapáca/ több ezer libából álló hatalmas baromficsapat váltott ki nagy érdeklődést; vagy a kunágotai elbeszélésben figyelemre méltó az, hogy Bagi. lánya száz gúnárt kapott ajándéku, de a legelső liba nyakán aranyérem ragyogott.

Még realisabb képet alkothatunk a hagyományszínező indítékról, ha tekintetbe vesszük a törtökszetmiklósiak megjegyzését. Arra utaltak, hogy a Bagi-birtokon jelentős libatenyésztés folyt. Komolyan elhihetjük, hogy a baromfiak hasznából szép hozományra tellett volna. Ugyanakkor észrevehető, hogy az elbeszélő motívum és az oktató célzat a folklór beavatkozását tükrözi.

A monda és valóság közelsége érződik abban a törökszentmiklósi közlésben is, amely tudni véli, hogy - idézzük: "Mikor bálak vótak, az öreg Bagi jánya mindig ott táncolt a kocsisokkal, meg mindenkivel. Inkább ott szeretett mulatni a szegény emberek közt, nem az urak közt."⁶⁷

Akárhogy is volt, ez a részrehajlónak látszó viselkedés megfelel a Bagi-történeteket formáló szenléletnek.

L/ Az utódokra egyáltalán nem hízalgők azok az információk, amelyekkel Bagi leszármazottait jellemezték. Szolnokon jegyeztük föl egy 80 éves idős asszonytól /1971/ a következőket:

Az apámtól hallottam, hogy mikor /Bagi/ meghallotta, hogy fiát, Imrét tekintetesnek szólították, akkor az öreg Józsi így szólt a fiához: "Te vagy tekintetes, te tetves, te tükápolna, te serkegerággya!"

Nem szerette, ha őtet urazták, tekintetesurazták. Nem szerette, ha titulálták. Józsi bácsinak szólíttatta magát. Az unokája, Gyula meg már méltóságosnak szólíttatta magát, és az apja, Imre is.

De jellemzők a máshol hallott visszaemlékezések is. *Bagi uram* nem jó szemmel nézte, hogy fia szeretett gavallér lenni. Ha nagyobb borraivalót adott, mint ő, megjegyezte: "Teheti, mer még él az apja." /Törökszenimiklós/.

A puritánságáról szóló mende-mondák sorába illik az az utalás, hogy mikor pl. egyszer Szegedre utaztak, a fia a város fényes vendéglőjében, ő pedig a szekéren ebédelt a tarisznyából. /Mezőkovácsháza, Orosháza/

Ugyanígy, vagy talán még jobban kiütözik spórolós hajlama, amikor a cselédeknek szól az intelme. Egy ízben pl. taplót kért a béresétől. A szolga egész darabot adott neki. *Bagi* visszaadta a tapló felét, mondván, takarékoskodjon vele. /Lakitelek/

M/ Feltűnő, hogy egyszerű öltözködése mellett mennyire hangsúlyozzák *a pásztorokkal és a cselédekkel való közvetlen kapcsolatát*. Erzékeny pontja volt ez mindig a szegény sorban élőknek. Bármennyire is erős a letűnt fiatalság iránti nosztalgia belejátszása az eszményítésbe, mégis valahol itt keresendő *Bagi* népszerűsítésének egyik titka. A hagyományból kitetszik, hogy birtokos /osztályos/ társai lemósolyogták, hóbortosnak, különcnek, parasztnak tartották, mindez azonban az iránta való rokonszenvet táplálta. A reá testált puritánság, a paraszti viselkedési normák megőrzése olyan példázatokban jut kifejezésre, amelyek a kapitalizálódó mezőgazdaságban és a szélsőségek felé differenciálódó paraszttársadalomban a romantikus eszményítés világos megnyilatkozásai. A kiemelkedés, a vagyon varázsa a régi társadalmi miliőben nemhogy akadálya, hanem szükséges kelléke volt annak, hogy *Bagi* és a hozzá hasonlóak a meggaz-

dulás receptjét, az igazság és az emberség leckéit osztogathassák.

A lentiek tudatában az a *Bagi* formálódott meg, aki a kor sajátos viszonyai között régi anekdotákat, mondákat és példázatokot asszociálhatott. Cselekedetei olykor-olykor Mátyás királyéval és a földön járó Krisztuséval rokoníthatók. Neki nem kellett álruhába öltözni, hogy ismerje béresei dolgait, a körülötte zajló életet.

Újra megemlítjük, hogy különösen a pásztorok tartották maguk közül valónak. Mondogatták, hogy a juhászok között érezte magát legjobban. Ismerték kedvenc ételét. Egyik elbeszélés szerint ő is úgy járt, mint a mondabeli Mátyás király, hogy kezére ütöttek, mert nem tartott sort a bográcsból való kanalizásnál. Még abban is reá ruházódott a nagy elődök emléke, hogy az egyik mesélő kedvű idős adatközlőnk *Bagi csikósának* osztotta ki *Toldi Miklós* szerepét. Epikai-lag is érdekes ez a történet. Így szól:

Mikor víjtk a vitézek Pesten a cseh bajnokkal, a csongorádi Baginak a csikósa ment fel Pestre megvíjni a csehvel. Egy kis rossz lóval, meg egy karikás ustorral ment. Az urak nem akarták elfogadni a jelentkezését, de Bagi azt monta, hogy felel érte, hogy a csikósa megvi a csehvel.

Mikor összementek, a cseh a kardot mutogatta neki, meg csapkodott az orránál, fülinél. Látta a csikós, hogy több a cigány, mint a sátor, kezdeni kell valamit! Akkor osztán elővette a kancsikát, az ustort - mindegy, hogy mongyuk -, oszt a cseh bajnok szöme közé vágott. A ló megijett, így a másikat mán a bajnokra vágta.

Hatalmas ustora lehetett neki!

Akkor oszt aszongya Bagi: - Pardon János! Még nem lett vón szabad megütni a bajnokot az ustorral! Erre aszongya János: - Parton, lapon, kihajtom a csehet a városbul! De mán akkor szállt is az ustor! Le is győzte a csikós a bajnokot.

Ez körülbelül abba az időbe vót, mikor Nagyatádi Szabó István vót a miniszter. /Nyárlőrinc/⁶⁸

N/ *Az eszményítés a hagyományban különböző fokozatot mutat.* Ennek megfelelően a történetek is közelebb vagy távolabb állnak a valóságtól. Egyrészt számolunk a folkloralizálásra ösztönző elbeszélő minták, motívumok, elemek hatásával, másrészt a korhoz illő gondolkodással. Ez a gondol-

kodás aktualizált különböző hagyományokat. Adataink összességében a jártos realista ábrázolás módját tükrözi. Itt egyelőre a látásmód társadalmi hátterét hangsúlyozzuk, amely nagy szerepet játszott a hagyománykör keletkezésében és fenntartásában. Különösen érdekel bennünket, hogy adatközlőink - akiknek zöme cselédek fia vagy unokája - miért őrizték meg a Bagi-történeteket. A válasz egyszerű. Szereplői, átélői és a részleteket illetőleg a régi világ alapos ismerői voltak. Szolgasorsukban naponta érezték a megaláztatást, járatosak voltak az emberpiacon, s bőséges tapasztalat alapján volt módjukban minősíteni a gazdákat. A gazda és szolga viszonyában kisebb-nagyobb különbség lehetett az emberség vagy embertelenség dolgában. A régi szebb, mondjuk úgy, hogy az emberibb patriarchális kapcsolatot a hajlott korúak bizonyos fokig idealizálják, bár fennen hangsúlyozzák, hogy most volna jó fiatalnak lenni. Ebben az értelemben mondható, hogy Bagi uram igen kedvező megítélésnek örvend. Sokszor hallottuk, hogy jól bánt cselédeivel, s mindig rendesen fizetett. Imponált is magatartásával: nem játszotta meg az urat, pedig lett volna alapja.

Lehet-e minden csak kitalálás? Aligha. Igaznak tűnhet, hogy nemegyszer helyet cserélt kocsisával: ő ült a bakra és szolgáját ültette a hátsó ülésre.

Az eszményesítés és a valóság határán mozognak az emlékezők a puritán öltözködés megítélésében is. Többen céloztak arra, hogy ebben a rangrejtésben *Bagi* okosnak, óvatosnak, ravasznak bizonyult. Emellett kitűnik a *romantikus túlzásnak* tett engedmény, mert ki hiheti, hogy ez a dúsgazdag paraszt számráton járta a határt egy rossz szűrben. Vagy talán megtörtént valamikor? Talán igen, még szegényebb korában. Képletesen szólva rajta maradt a szűr öröke. Ki tudhatja? Talán valóban viszolygott attól, hogy öltözetét újjal, neki idegen ruhával cserélje fel. Adatközlőim töprengését idézik ezek a találgatások. Mindenesetre gyakran visszatérő hagyomány, hogy rossz szűrben és számráton járta a határt. Ezenfölül *legendássá vált Bagi szűrűje*. Ismert hiedelem, hogy *ezres bankók pihentek benne*.

Ugyan, ki gondolta volna, hogy egész nyájra, egész birtokra elegendő bankócsomó lakozik fakóra nyútt szűrűjében. Ebből következtek azután a félreértések, helyesebben a félreismerések. Ezen a különbségen alapult a híres vásárlások történetében szereplő /váratlan/ csattanó. Meghökkenést és kacagást váltott ki. A nép formálta ilyenné. Ilyen eset természetesen előfordulhatott. A zsiros mellény /lajbi/ szintén amolyan história-kellék. Az el-elkalandozó hagyományok mellett szinte prózainak tűnik kék színű köntönének az emlegetése, holott közelebb jár az igazsághoz. A józanabb realizmus szülte az ilyenféle megjegyzéseket is, hogy "ravasz volt Bagi uram, mert nem kellett neki félni a kirablástól".⁶⁹

Másrészt különösnek tűnhet-e a gazdagodás hajszolásában és büvöletében, hogy elítélte a pazarlást? Láttuk, elítélte. A fenti példákat még tovább szaporíthatjuk. *Bagira* illő utalás, hogy saját házában sem szerette a pazarlást. Egy kis célzatos túlzás, s *Bagi* javára kerekít az emlékezés, mondván: "ők inkább rozskenyeret ettek, cselédei meg búzakenyeret." Ugyanígy fordulhat a jó rosszra is. A takarékossgot túlzásba viszik, s akkor kész a verdikt. *Bagi*ből fukar ember válik. Ebben azonban nem a kétkezi munkások voltak a ludasak. Bennük a mesés gazdagság csodálata megingathatatlanak tűnt, legalábbis ahogy a visszaemlékezések túlzásai visszatükrözik. Nagyon magasra taksálták birtokainak számát, s olykor csak a bűvös számok /pl. 99/ szabtak határt a képzeletnek. *Bagi*nak a birtokostársaktól kellett elviselni a csipkelődő célzásokat. Parasztos megjelenése és a munkához való viszonya "magasabb helyeken" sokszor hozta fonák helyzetbe. Az ő rovására humorizáltak, pedig - kereskedői értelemben - könnyen kifizethette volna az élcelődőket. Gyakran mondták, hogy kereken 99 birtoka - majorja, pusztája - volt. A századikat nem engedték, vagy nem akarta megvásárolni, mert akkor katonaságot kellett volna tartania.

Mi sem bizonyítja jobban a folklór alkalmazkodását és elevenségét, a népi humor kiapadhatatlan voltát, az anekdoták és a rokon szellemű történetek kedveltségét, mint a *Bagi* személyére aggatott, nevével címkézett hagyományok ket-

tős hangvétele. Egyfelől különcködéseiben is vonzó anekdotahóst formáltak belőle. Ez a jellemzőbb, a lentieknek megfelelőbb. Másfelől ok nélkül vetődik rá az extravagáns urak kedvteléseinek visszfénye. Az úri passzióra és hivalkodásra utaló hajlam azonban sokkal, de sokkal haloványabb. Ritkán fordul elő, hogy *Bagi* készakarva fitogtatná gazdagságát. Ha erre keresünk példát, szinte csak egy-két békési történetre hivatkozhatunk. SZÚCS SÁNDOR egyik története szerint kiadta az ordrét kocsisainak, hogy ne térjenek ki az úton mások szekere elől. Bekövetkezik a fátum. Két béres igája összeakaszódik, de nagyhamar kiderül, hogy tulajdonképpen mindketten *Bagit* szolgálják.⁷⁰ Ez a történet legalább annyira illusztrálja a birtok nagyságát és a cselédek sokaságát, mint azt, hogy földesúri allűrnek enged.

Különcködéseinek szelleme szinte teljesen idegen attól, amely *Józsa Gyurit*, *Sándor Mórícot*, vagy különösen a semmitlen napszamosokkal kegyetlen tréfákat űző *Agárdit* híressé, sőt hírhedté tette. Még az *Achim Andrásról* keringő anekdoták⁷¹ mögött is elmaradnak *Bagi* uraskodó tréfái. Magunk is csak Békésből idézhetünk ilyenfélét:

Baginak vót hat agara. Neki szabad vót akárhun vadászni. Eccer négyes fogaton hajtott. Oszt akkor a vashídon ki vót írva, hogy tilos a sebesen hajtás, mer deszkázva vót a híd alja, tőgyfadeszkával. Jó az, de kíméletesen kell használni. Aszongya a kocsisának: - Hajcs! Ne törőgy semmivel! Rá se nézett a táblára.

Majd oszt betértek Őcsődre a községházára. Úgy nevezték régen, faluháza. De a rendőrök mán várták, mer dróton leatták, hogy sebesen vágatott. Leállították. Le se szállott, csak kérdészte: - Mennyi a fizeccség?! - Fizessen ezer forintot! A szűrűjából kifizette az ezer forintot. - Most már elmehet! Elvágattak. De nagyot níztek a rendőrök, hogy a szűrűjából futotta. /Békésszentandrás/⁷²

Nincs ebben a viselkedésben túl sok kivetni való. Egy kis hiúság, kissé kirívó gavalléria sodorja messzebb a józan és takarékos képmásától. Ebben is benne rejlik a visszatérő, a forma /szűr/ és tartalom /ezres bankók/ ellentétén alapuló csattanó, amely kiválóan alkalmas arra, hogy az esetből emlékezetes história kerekedjék. Sokan mások a dor-

bézőlással, a kendőzetlen és mértéktelen pénzszerzéssel lop-
ták be magukat az úri világ jeles tréfamesterei sorába. *Bagi*
másmódon. Mintha mindig szorult helyzete kényszeríténé
arra, hogy megláttassa magát, gazdagságát. A szituáció ala-
kul úgy, hogy kénytelen felmutatni "névjegyét", a bankókat.
Az öngazolás legtöbbször példázatnak beillő, s csak elenyé-
szők azok a *Bagi*-történetek, amelyekben teljesen mellőzést
szenned az o k t a t ó t e n d e n c i a, hagyománykörünk
egyik rendkívül fontos alkotóeleme. Erőltetés nélkül, alig
észrevéhetően jelentkezik ez a tendencia. Kieleződését tom-
pítja a humoros csattanó. Mégis ott bujkál az elbeszélésben
akkor is, ha az adatközlő szinte csak "tényeket" sorol föl.
Természetesen a "tények" önmagukban kifejezik a gazdagság
meghökkenítő méretét. Az elbeszélőnek arra kell ügyelnie, hogy
a félreértésből /félreismerésből/ kikerekedjék a kisembert
lenyűgöző *különös* /gazdagság/ jelentősége, amely a történet,
s általában a népi prózai elbeszélés egyik nagyon fontos
része. A *Bagi*ről szóló szájhagyományban a pénz, a vagyon,
a gazdagság tölti be ezt a szerepet. A "tények" erejét, be-
szédes voltát igazolandó a jugoszláviai Kopácson /Kopačevo/
hallott esetet idézzük. Az elbeszélő ezúttal is igazolja,
hogy jól ért a hatás fokozásához.

Bagival történt meg, hogy bement Zomborba a bankba.
Megkérdezte a pénztárnokot, hogy mennyi pénzt lehet beten-
ni a bankba. Az azt mondta, negyvenet. - Hogy? - aszongya.
Negyven dinárt? - Nem - aszongya -, negyvenezret. - Mer én
negyvenezret hoztam, azt akarom betenni.

Kiment a kocsijáho, elővette a szűrtarisznyát, és be-
vitte a bankba. Tömve vót ezerdínárosokkal. Negyven millijót
tett be eccerre a bankba.

De vót annak negyvenezer birkája!⁷³

O/ Főntebb a merinói juhtenyésztésből származó jövedel-
men alapuló meggazdagodásra utaltunk.⁷⁴ Kopácsi és jónéhány
más adatközlőnk indokolása tehát közel jár az igazsághoz.
Természetesen más források is növelték a vagyont. Elbeszé-
lőink utaltak vállalkozó kedvére és szerencséjére. Többen
kiemelték úttörő ipari kezdeményezéseit: gőzmalom építését,
mezőgazdasági gépek vásárlását. Megemlítették, hogy Csong-
rádon neki volt az első modern malma.

E törekvésének szintén akadtak kritikusai, s mondanunk sem kellene, hogy elsősorban gazdatársai között. Utóbb jól tudjuk, hogy a modernizálódott nagygazdaságok kerültek ki abszolút győztesen, de akkoriban még sokakban élt a fönn-tartás és bizalmatlanság. A nézőpontok útközését jellemzően világította meg egyik idős informátorunk. Humora kissé vaskos, de elbeszélése jól érzékelteti az egykori viták nyers érveit. Hogyan is lehetett?

Drótköteles tüzes szántógépet vett Bagi. Erre összehívta a szomszéd urakat, gazdákat, hogy nézzék meg, mit csinál az új gépe. Mélyen szántott nagyon. Nízik. Aszongya az egyik: - Nagyon szép ez Sándor bácsi. Csak egy hibát tanálok benne, hogy nem szarik. Trágya nincs utána. Egy istálló sőre többet ér, mint ez, mer avval lehet trágyázni, de evvel nem.

Aszonta: - Igazatok van. /Tiszajenő - Vezseny/⁷⁵

P/ A valóságtól biztosan eltérők, mégis beszédesek azok a szállongó híresztelések, amelyek a *képviselői tisztiséget viselő Bagiról* keletkeztek. Ezekben megint a külső megjelenésen, vagy a maga szemlélete szerint formált családi miliőn alapul a karikírozás. Felerősített, nyersebb humorizálás jelentkezik bennük *Bagi* rovasára.

Az alábbi két példa közül az elsőben egyáltalán nem marad adós, visszavágása egyenesen drasztikus.

1. Valamikor Bagi bekerült vóna az Országházba, mint képviselő, mer nagy ember vót. Amikor bemőnt az Országházba csizmánosan, parasztoson, az ott lévő nők és férfiak sutogták, hogy "Begyűttek a parasztok Bugacrul az Országházba."

Eszt ű möghallotta, és aszt monta: - Igen, mer nagyon fontos dőga van. Kell a gulyás, hogy itt ez a sok bika fel ne folyassa az űszőket. /Kisfái/⁷⁶

2. Bagi Istvánék Szentesen laktak. Politizált. Országgyűlési képviselő vót. Már fönn vót a szőszékön, odaszólt neki a felesége: - Ne egye a fene kendet a politikával, mer az istálló hátulja tapasztatlan marad. /Csongrád város/⁷⁷

R/ A szóbeli hagyományok illusztrálását olyan esettel zárjuk, amelyben nem a gazda, hanem *Bagi egyik bérese* szolgáltatja a humort, de a "számlát" Bagi uram kénytelen rendezni. Adatközlőnk szerint talán nem is a híres Bagi gazdával, hanem egyik rokonával történt - ilyenformán:

Bagi János a makai határ szélin vót bérlő a püspök-

nél. Százhódas birtoka vót neki. Vót négy béröse.
Eccör bekútte a mindenösét Püspöklelére⁷⁸ a póstájér.
A mindenös csacsival járt be. Bemönt, és tanálkozik a pap-
pal. Odaszól neki: - Bácsikám! Fogja meg a szamaram, még
bemögyök a póstájér! De mán kezibe is nyomta a fékszarat.
A mindenös elintézte a dógát a póstán, oszt hazament. De a
pap írt egy cédulát, és elkútte a mindenössel, hogy aggya
oda a gazdájának. Ez állt benne:

"Máskor ne fogassa meg velem a cseléggye a szamarat!"
/Ferencszállás/⁷⁹

J E G Y Z E T E K

- 1 MIKSZATH KÁLMÁN: *Elbeszélések VII.* 1881-1882. Budapest, 1969. 101-103. L. 101.
- 2 MIKSZATH KÁLMÁN: u. o. 101-103. *Bagi. uram frakkban c.* elbeszélése.
- 3 U. o. *Tudnivalók Bagi uramról c.* jegyzet részben: 291.
- 4 U. o. a jegyzet részben: 291.
- 5 *Mikszáth Kálmán Művei* 10. /Franklin-kiadás/ Budapest, é.n. 6.
- 6 17. k. 12. sz. 94.
- 7 Az 1. sz. történet közlése JÓKAI MÓR: *Jocus és Momus.* 1888. 145-148. Mindhárom helyet kapott TÓTH BÉLA: *A magyar anekdotakincs* 4. kötetében /I-VI. k. Bp. 1899-1904./ 67-70. *Egy gazdag ember* címszó alatt.
- 8 L. u. o. 67-72.
- 9 VÖ. MIKSZATH KÁLMÁN: *Elbeszélések VII.* 1881-1882. Bp. 1969. *Tudnivalók Bagi uramról c.* jegyzet rész: 173-174. L. 173.
- 10 u. o. 292.
- 11 *A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai* Bp. 1934. No. 156. *Nem a ruha teszi az embert.* 173-174. L. 173.
- 12 VÖ. GYÖRGY LAJOS: u. o. 173-174.
- 13 *Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz* /I. közlemény/ Irodalomtörténeti Közlemények, XLII. /1932/ 19-31. No. 1. *Nem a ruha teszi az embert.* /24-31./
- 14 *Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz.* Bp. 1933. Irodalomtörténeti Füzetek 47. sz. /8-15./ L. ehhez a 9. sz. jegyzetünk filológiai összefoglalását: 293. Nemzetközi elbeszélésmotívum. STITH THOMPSON: *Motif-Index of Folk-Literature.* 4. k. J-K. Bloomington - London, 1966. /2. kiadás/ 127. lapon: J_{1561.3.} *Welcome to the clothes.*
- 15 A tennivalókat kiemelte GYÖRGY LAJOS: *Anekdota c.* összefoglalása. *A Magyarországi Néprajza* /3. kiadás/ BP. é. n. 127, 143, 157-158. Újabbán /1966/ VOIGT VILMOS az anekdota rövid jellemzését nyújtó összefoglalása végén főlem-

líti: "Anekdotáink legteljesebb gyűjteménye /TÓTH BÉLA munkája/ egyébként hovatovább a századik éve felé közeledik. Ezért sürgős feladat lenne táji és történeti források még gazdagabb feltárásával újból összefoglalni a magyar folklór és szépirodalmi anekdota életútját." L. DÖMÖTÖR TEKLA-KATONA IMRE-ORTUTAY GYULA-VOIGT VILMOS: *A magyar népköltészet.* /Tankönyvkiadó/ Budapest, 1966. 147.

- 16 A *Magyarország Néprajza* /3. kiadás/ Bp. é. n. 143.
- 17 *Békési históriák.* Gyula, 1959. A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai - Szerkeszti: DANKÓ IMRE - 6. 41-45.
- 18 GUNDA BÉLA: *Földberejtett kincs a békésmegyei nép képzeletében.* Népünk és Nyelvünk, VI. /1934/ 21-23. L. 21, 23. Uő.: *Néprajzi gyűjtőúton.* Debrecen, 1956. 11. Vö. még SZABÓ FERENC: *A dél-alföldi betyárvilág.* Gyula, 1964. 147.
- 19 L. *A törökverő, Harangoskút* c. kötetben Bp. 1967. 418. és kk.
- 20 U. o.: 422.
- 21 SZENDREY ZSIGMOND: *Magyar népmonda-típusok és tipikus motívumok.* Ethnographia, XXXIII. /1922/ No. 31. *Kincsre vezető állatok.* L. 51., STITH THOMPSON: *Motif-Index of Folk-Literature.* I. k. Bloomington - London, 1966. /2. kiadás/ B. 153. *Dog indicates hidden treasure.* B. 153.1. *Dog indicates other hidden objects.* L. 386. lapon.
- 22 GUNDA BÉLA: *Néprajzi gyűjtőúton,* 12. /Vö. 18. sz. jegyzettel./
- 23 Vö. 9. sz. jegyzet forrásutalásával: 291.
- 24 Lényegében azt az elvet képviselve gondoltunk minél több változat össze gyűjtésére, amelynek többször hangot adtunk, így pl. a FERENCZI IMRE - MOLNAR MÁTYÁS: *Fordulj kedves lovam...* c. könyv bevezetőjében. Vaja, 1972. Főképpen: 14-15.
- 25 Hajagos József 74 é. - 1972. június 30.
- 26 Baka János 80 é. - 1973. március 13.
- 27 Varga Dávid 87 é. - 1973. március 19.
- 28 Id. Páva Sándor 80 é. - 1972. szeptember 21.
- 29 A község régi neve Bátorliget volt. Gergely János 85 é. Közbeszóló: Heim Györgyné Gergely Anna 54 é. - 1974. július 15.
- 30 L. 19. sz. jegyzet: 418. DARVAS JÓZSEF regényében; SZÜCS SÁNDOR: *Békési históriák,* /ld. 17. sz. jegyzet/

- 41.; GUNDA BÉLA: *Néprajzi gyűjtőúton*, /ld. 18. sz. jegyzet/ 11.; Uő.: *Földberejtett kincs...* /ld. 18. sz. jegyzet/ 23.
- 31 A magyar nyelvterületen való elterjedéséhez l. SZENDREY ZSIGMOND: *Magyar népmonda-típusok.* /L. 21. sz. jegyzet/ 50-51. No. 28. *Kincsekecske.*
- 32 *Békési históriák*, /L. 17. sz. jegyzet/ 42.
- 33 A Vendel-kultusz nagyobb arányú elterjedése az ország középső és keleti részén a 19. sz. folyamán indult meg. Oltárképek, képek, festmények és szobrok őrzik emlékét. Ünnepe őszi /október 20./ jeles nap volt a pásztorok körében, mert Vendelt a pásztorok és az állattartás védőszentjeként tisztelték. Nevezetesen a juhászok is. Elterjedésében az egyház törekvése mellett kiemelkedő szerepe volt a magyarországi német telepéseknek. SZABADFALVI JÓZSEF, akinek a kutatására, tanulmányára hivatkozunk, rámutatott arra, hogy: "A jászági Vendel-társulatok meghonosodása pedig valószínűleg kapcsolatban áll azzal, hogy a XVIII. sz. elején a Német lovagrendnek zálogosították el a Jász-ságot és a Kiskunságot." SZABADFALVI JÓZSEF: *A gazdasági év vége és az őszi pásztorünnepek.* Műveltség és Hagyomány, VI. /1964/ 19-64. L. 51. Az adatközlőink emlegette szobor azonban az emberalak mellett eredendően bárányt ábrázolhatott. Ez a forma illik a jellegzetes Vendel-ábrázoláshoz, amelyre példa egy 18. századi metszet. Ez Sopronban, a Liszt Ferenc Múzeum gyűjteményében található. Közli SZABADFALVI: i. m. 32. A Vendel-szobroknak a falvak határában való állítására hozott példákhoz ld. 33.
- 34 Debrecen környékén a város centrumában épült híres Aranybika vendéglő és szálloda névadó mondájaként hallottuk.
- 35 L. 19. sz. jegyzet: 418.
- 36 Nagyszénás - Kiscsákó, Békés m. GUNDA BÉLA: *A totemizmus maradványai a magyar táltoshagyományban.* In: Déri Múzeum Évkönyve - 1957. Debrecen, 1958. 65.
- 37 L. 18. sz. jegyzet: *Dél-alföldi betyárvilág*, 147. *Szentesi Bagiról Kondoroson* följegyzett közlés.
- 38 Zubreczki István édesapjái Makóról származtak.
- 39 óvadékot.
- 40 Zubreczki István 75 é. - 1973. február 19.
- 41 F. Szabó László 64 é. - 1972. június 24.
- 42 Tóth Imre 60 é. juhász. - 1971. június 16.

- 43 Gazdag József 73 é. - 1968. szeptember 24.
- 44 Id. Páva Sándor 80 é. - 1972. szeptember 21.
- 45 Vö. az "E" - hagyománycsoporttal.
- 46 Kürti József 76 é. - 1972. július 15.
- 47 Posta Pál 75 é. - 1971. július 30.
- 48 F. Szabó László 64 é. - 1972. június 24.
- 49 Csenki János 63 é. és Nagy István 92 é. - 1971. július 31.
- 50 Id. Csernák Pál 75 é. - 1972. június 24.
- 51 Már JÓKAI közölte az *Ustökösben*: 1865. Újabbán Békésből olvasható SZÜCS SÁNDORNAL: *Békési históriák*, /L. 17. sz. jegyzetet/ 41-42.
- 52 F. Szabó László 64 é. - 1972. június 24.
- 53 Agoston János 62 é. - 1973. február 8.
- 54 Lantos Ferenc 70 é. - 1972. június 28.
- 55 Sarusi Farkas 75 é. - 1971. július 31.
- 56 Révész István 71 é. - 1972. június 28.
- 57 Molnár Gergely 62 é. - 1972. június 18.
- 58 Banka Mihály 60 é. juhász. - 1973. február 5.
- 59 Kéri Sándor 80 é. - 1972. június 20.
- 60 Gulyás Imre 60 é. - 1971. június 17.
- 61 Sós János 78 é. - 1974. április 9. A H -csoport adatainak oktató tendenciája rokonságot mutat a magyar folklórban is ismert egyik Krisztus-legendával. Vö. HANS HONTI: *Verzeichnis der publizierten ungarischen Volksmärchen*. FFC. 81. Helsinki, 1928. No. 773., Vö. BERZE-NAGY JÁNOS: *Magyar népmesetípusok*. II. k. Pécs, 1957. No. 773.* Némileg rokon STITH THOMPSON: *Motif-Index of Folk-Literature*. V. k. Bloomington - London, 1966. /2. kiadás/ W_{111.1}. - közelebről W_{111.2} és W_{111.5}. /*The lazy servant*, ill. *Other lazy persons* motívumok szellemével; ld. a 486, 487. lapon.
- 62 Vö. TÓTH BÉLA: *A magyar anekdotakincs*. IV. k. Bp. é. n. 68-69.

- 63 SZŐCS SANDOR: *Békési históriák*, /1. 17. sz. jegyzet/
44.
- 64 *Jocus és Momus*. 1888. 145-148. VÖ. TÓTH BÉLA: *A magyar anekdotakincs*, V. k. 69-70.
- 65 F. Szabó László 64. é. - 1972. június 24.
- 66 Balla Kálmán 61 é. nyd. banktisztviselő. - Kunszentmárton, 1971. június 16.
- 67 Nagy Károlyné Kőrödi Klára 77 é. - 1972. június 18.
- 68 Id. Csernák Pál 75. é. - 1972. június 24.
- 69 Az adatközlő arra célzott, hogy fizetett a betyároknak, s így békén hagyták, de utazgatásai során sem hívta fel magára a rablók figyelmét.
- 70 *Békési históriák*, /1d. 17. sz. jegyzet/: 42.
- 71 KRUPA ANDRÁS: *Öt élő Achim-anekdota*. Békési Élet, IV. évf. 2. sz. /Achim emlékszám/ 185-188. Szlovákul és magyarul is.
- 72 Szalai István 74 é. - 1972. június 19.
- 73 Baka János 80 é. - 1973. március 13.
- 74 GUNDA BÉLA: *Néprajzi gyűjtőúton*, /1d. 18. sz. jegyzet/.
- 75 Fekete Lajos 77 é. - 1972. július 15.
- 76 F. Szabó László 64 é. - 1972. június 24.
- 77 Szabó István 56 é. - 1971. december 10.
- 78 Ma Maroslele.
- 79 Talpai Mihály 84 é. - 1968. december 3.

THE LESSON OF A CYCLE OF ANECDOTES

/Publication I/

by

IMRE FERENCZI

The author has performed field-work in the Carpathian Basin, in the Great Hungarian Plain, among the peasants and shepherds of Hungarian language. His interest has been aroused by a famous person of the Hungarian treasury of anecdotes, József Bagi, who was really a living person in the last century, in the town of Csongrád /in county Csongrád/. He belonged to those that were rising quickly from a peasant's /serf's/ life in the second half of the last century, getting hold of an immense fortune. His second famous feature was that, even after growing rich, he went on with clinging to his simple peasant clothes, puritan way of life, and patriarchal outlook. A consequence of these was an alleged and peculiar situation leading to a number of anecdotes and anecdote-like popular legends, as well as stories /so-called *historiae*/ that can be considered as parables, as well.

In part 1 of the publication, the author is referring to the most famous anecdote connected with Bagi's person, known even in the literature of the last century. Its fundamental idea is that *it is not the coat that makes the man*. That is closely related to STITH THOMPSON's *Motif-Index*, J 1561. 3. , the idea of the motive *Welcome to the clothes*. That anecdote connected with the person of Bagi was known by the renowned Hungarian writer, KALMÁN MIK-SZÁTH, already in the last century, as a tradition living on the lips of people, and he wrote it as a story in the daily newspaper *Pesti Hírlap*. LAJOS GYÖRGY, the eminent Hungarian anecdote-searching philologist, referred in his paper /1932/, depending upon ÖDÖN BEKE's preliminary

research, too, to the parallels of MIKSZATH's story from the ancient Orient, the Mediaeval Europe, and the Hungary of modern times. About Bagi, the hero of our anecdote, there were immortalized three more remarkable cases by the grand novelist, MÓR JÓKAI, similarly in the last century. /1/ Bagi appears at a cattle-market where a lot of oxen come under the hammer. Bagi, attending the sale in very simple clothes, is offering the most and making a bargain, little by little, concerning a whole herd of cattle. His solvency is challenged. In reply, as if retorting, he is paying with quite new notes of a thousand-forint each from his shabby purse. The case becomes very famous. /2/ The sometime landowner of Bagi gets into a great debt. The former serf who has become an immensely rich peasant appears in his house and is offering his help. Nobody believes that he could pay even a fraction of the two thousand forints. But he, surprisingly, is counting down immediately more than two-thirds of the amount and guaranteeing to put out the other money on loan in three days. /3/ The gendarmes /whose name was terminologically relative to the French word "gendarme" in the second half of the last century/ ask for his passport on his own estate, as considering him a vagrant. Bagi is protesting, the whole region belonging to him. But they don't believe to him and he gets into the gaol of the town Szeged. There he is recognized by a former servant who is announcing that the immensely rich Bagi was imprisoned without due process. The case is supervised. Truth turns out and Bagi is released.

These stories have got into the various readings and collections of anecdotes made for people. Later on, in some literary works of our century, there are similarly some references to certain traditions living on the lips of people concerning Bagi. There are some references in the folklore-like collections, as well.

In part 2 of the publication, the author is reporting on the place of origin of the stories and data written down

or tape-recorded from old peasants and shepherds between 1968 and 1974. He is illustrating in a map the extension of the circle of tradition, completing it with a gazetteer. He has recorded about 400 stories of epically different values from 82 communities. The majority of data originate from the counties Bács-Kiskun, Békés, Csongrád, Szolnok, and Pest. That tradition was traced by the author also among the population of Hungarian nationality in Yugoslavia and Carpathian Ukraine /U.S.S.R./, as well. In the places lying farther from the enumerated counties, a peasant of similar type but different name takes sometimes place in the stories.

Similarly in part 2, the author is referring to that Bagi was a herdsman /shepherd/, according to the general belief, and was put on the track of treasure by his dog. His whelping dog scratched a hole in the soil, in that way he /Bagi/ found the gold /treasure/. He cleverly disposed of that and bought his estates out of the price. A more likely supposition is that Bagi has laid the foundation of his great fortune with the trade of the wool of his merino sheep. He must have had, too, several flocks of sheep.

Part 3 of the publication is discussing the typical groups of the stories connected with Bagi, illustrating them with examples, as well. Grouping is following the order A, B, C...

Group-A: The motto of the most wide-spread story is: *It is not the coat that makes the man.* /Cf.: STITH THOMPSON: *Motif-Index*, J_{1561.3}./ Due to his old, rustic clothes, he is not waited on as a customer in restaurants or, more often, cafés or even he is simply sent out of there. He buys a fashionable new suit, returns and calls for a large amount of food or drink, mostly coffee. The unusual request was complied with. Then Bagi takes off the new clothes under which he has generally the old ones. He crushes them into the food or drink ordered declaring to the amazed people: Honour is due here not to him but to the clothes. Amazement is increased by that he is cashing the high bill without a wince from his frayed clothes.

Group-B: Bagi is put by his dog on the track of the treasure 'gold coin'. To be compared to STITH THOMPSON: *Motif- Index*, No. B_{153.1} /Dog indicates other hidden objects/. In our explanations, the means of the lucky chance is the dog. The motive of an animal putting on the track of a treasure is well-known in the tradition of the Hungarian popular legend. The stories about Bagi's enriching are sometimes saga of explaining character, and sometimes composed stories connected with narrating an anecdotal event. We have heard the nicest varieties from Hungarians in Yugoslavia /Bánát/ and shepherds. There are known other explanations, too, connected with Bagi's person, that can similarly be considered wide-spread in the Hungarian folkways and legend traditions.

Group-C: It is a typical story that a landowner or count is taking Bagi to be a servant hiring himself out, and employing him. Bagi, of course, is agreeing to the offer. His only condition is generally that "a few" animals of his should be fed by the landowner. After entering service then an immense flock or flocks are shepherded after Bagi. That gets the employing landowner into an awkward situation as the misunderstanding is turning out. The feeding of animals costs much till Bagi, at last, puts it off with a jest. He only wanted to give a lesson for his master, showing him that he has "something" himself, as well. The stories have a didactic tendency, their conclusion is usually humorous in tone.

Group-D: It is frequent to refer to the following case. Bagi wanted to buy a great lot of ox-chains in a hardware shop. He was regarded poor and not attended to. Then he went to the rivalling shopkeeper who had confidence in his customer. Thus he made a great profit. That came to the ears of the other tradesman but this was annoyed in vain at his blunder. /Cf. with Group-F./

Group-E: He buys a great number of animals /generally oxen/ at the live-stock market. /Cf. with the above case

written by JÓKAI/. His solvency is doubted. He is, however, paying unexpectedly with one-thousand-forint notes pulled out of the sleeve of his shabby coat or shepherd cloak.

Group-F: At market he wants to buy more dozen boots. He addresses the master craftsman with undue familiarity while inquiring after the price of boots. The master is taking offence at that and reprimanding Bagi. This is going then to another stallkeeper who holds him in respect in spite of his rustic appearance and manners. He is buying the boots from that, annoying with this behaviour the master not respecting and reprimanding him. /Cf. with Group-D./ /That is a tradition spread in a narrower circle, in the environment of the town Csongrád /in county Csongrád//.

Group-G: He is riding a donkey on his estate in a very shabby suit of clothes /shepherd cloak/ and putting out the donkey to grass in a bed of vegetables as a stray animal on a forbidden ground. The field-guards /generally two of them/ detain and don't recognize him. They want to take him before the squire. Bagi begins bargaining with them. He promises them money for letting him go. One of the field-guards would enter into a bargain but the other one is austere and refuses to do that. He makes himself take to his own manor where truth comes to light. Bagi praises the strict guard keeping him further on in his employment and dismissing the other one. According to some versions, he recognizes in that way also the farm hands working in stable or shed.

Group-H: He is throwing his bad coat /shepherd cloak/ on the way or wayside or hangs it upon a tree by the wayside. Then he orders the coachman driving his cart to pass by the coat thrown down. Later on he asks him to stop and pick up the bad coat. The coachman is lazy to do that. He considers the coat as good-for-nothing. Bagi is however stepping off, lifting the coat, and finding a considerable amount of money in its pocket. The coachman

then is sorry for his laziness. The educating tendency of the story is showing some relation to one of the Christ-legends known in the Hungarian folklore, as well. Cf.: HANS HONTI *Verzeichnis der publizierten ungarischen Volksmärchen*. FFC. 81. Helsinki, 1928, No. 773; BERZE-NAGY JANOS: *Magyar népmesetípusok /Hungarian folk-tale types/* Vol. II. Pécs, 1957, No. 773.* It is somewhat relative to the spirit motives in STITH THOMPSON: *Motif-Index*, W_{111.2.} *The lazy servant/* and W_{111.5.} */Other lazy persons/*.

It means a peculiar version in this Group if other ones throw off the bad piece of clothes /waistcoat/ of Bagi going and sleeping in the cart. Then Bagi awakes and looks for the coat. Truth comes to light. He asks to go back for it because there is a lot of money in the shabby coat thrown to the ground. They are going back and finding it. Money is found, too, in it. It lay in vain there beside the way, nobody wanted the bad coat.

Group-I: He pulls the squire /landowner/ with a large amount out of the debt he had got in. /Cf. with the above case written by JÓKAI, as well/. It is less popular, resp. spread.

Group-J: Some sporadic narration-versions are referring to that his identity was proved by policemen on his own estate. Bagi is protesting but gets nevertheless into gaol. /Cf. with one of the above stories written by JÓKAI./ In a version of our newer collections, however, Bagi is freeing himself from the difficulty like a gentleman. E.g. he sends home for a larger amount of money and tries to buy the gaol from the governor of gaol. His argument is that he is not accustomed to live in a rented flat or at the expense of others.

Group-K: Bagi is promising but geese as dowry to the young people of baronial etc. rank proposing to his daughter. The proposing gentleman make off. Then a poor but honest lad presents himself, applying only for the girl. His reward is a large flock of geese, gold coins /etc./ being bound to

the necks of these. In some versions, the flock of geese itself is the dowry of immense value.

Group-L: He has disapproved prodigality, his son's lavish spending. He advised strongly his servants, too, to be economical.

Group-M: Because of his simple way of life, view of life, he sympathized very much with simple people, particularly herdsmen /shepherds/. One or two stories are identical with a popular legend about the Hungarian king Matthias Hunyadi /Corvinus, regnavit: 1458-1490/. The disguised king was entertained by shepherds who taught him their conventions during the entertainment. That happened with Bagi, as well, because he did not spoon the dainty morsels during the common meals from a stew-pot according to the old shepherd rule.

Group-N: Several traditions are dealing with his : expressly extravagant clothes /shepherd cloak/. Particularly the sleeves of coat /shepherd cloak/ became legendary as he has allegedly carried in those a large amount of money. According to a more reasonable explanation, in that way he did not have to be afraid of being plundered or robbed. The number of his estates is appreciated by the stories to be fabulously high. It is frequent that 99 manors /steppes/ are mentioned. There are but few stories about displaying his fortune, richness ostentatiously. It is mentioned much more frequently that he was spary, and setting a good example in his life for simplicity. It is characteristic that Bagi's stature has become sympathetic mainly among the average men and landless peasants, as well as shepherds. One of the characteristic types, striving to rise, has been formed by the help of the fashionable narrative literary genres /anecdote, parable, saga/ and by means of narrative or suggesting motives. There was not Bagi alone who deserved the attribute peasant-count, peasant-nabob, etc., inspiring similar anecdotes and legends. We know about Bagi negative, criticizing stories, as well. He is ridiculed by the landed society and metropolitan bourgeoisie. Although even these stories are folkloristic it isn't believable yet that they have originated from the poor mass of people. The

number of stories with criticizing character are relatively low. In the anecdotes about Bagi, taking place in a town, and in similar narratives, it is Bagi who gains the upper-hand eventually. The humiliated peasant is prompt in repartee in a dignified way, and Bagi is enabled by his money to do that. The social and town-village opposites of the country going towards being capitalized at the end of the last century are reflected in that tradition, with a romantical approach of anticapitalistic tendency. Bagi was a suitable type for being an imaginary, fictitious central figure in awkward positions that occurred in reality, as well. He gets mostly involuntarily into situations where he cannot help showing up his "visiting card": money that certifies his identity. It is due to folklorization that in the anecdotes, stories connected with his person the disclosure of general human failures and the exemplary conduct with correcting tendency are dominant. Some absurd realities of the Hungarian society in his age are reflected in the stories produced with an unsophisticated humour.

The author will deal in the following /second/ publication with the peculiarities of the folkloristic genre, to be drawn from the collection.